

Редакционен съвет:

проф. д-р Никола Георгиев
проф. д-р Валери Стефанов
проф. д-р Иван Куцаров
доц. д-р Панайот Карагьозов
доц. д-р Жоржета Чолакова
доц. д-р Маринела Вълчанова
доц. д-р Маргарита Младенова
доц. д-р Владимир Пенчев
доц. Янко Бъчваров

Редакционна колегия:

Ани Бурова (главен редактор)
Анжелина Пенчева
Михаела Кузмова
Славея Димитрова

Съставител на броя:

Десислава Драгнева

Редактори на броя:

Ани Бурова
Славея Димитрова

Адрес на редакцията:

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
бул. „Цар Освободител“ 15, каб. 158
София 1504
България
e-mail: homobohemicus_redakcia@abv.bg

Списанието се издава с финансовата подкрепа на
Ministerstvo zahraničníc věcí České republiky –
Odbor kulturníc a krajanských vztahů

съдържание

англоезичната бохемистика

- 5 Десислава Драгнева
Бохемистиката във Великобритания
- 10 Робърт Пинсенг
Европа на Чапек, Европа на Дурих
(Двама чешки автори на пътеписи
между двете световни войни)
- 35 Маргарита Кюркчиева
www.blisty.cz
- 41 Jan Čulík
Bulharským čtenářům
- 46 Из „Брумске листи“
- 52 Десислава Драгнева
Бохемистиката в САЩ
- 57 Питър Стайнър
Вацлав Хавел и инвазията в Ирак
(с постоянни препратки към окупацията
на Чехословакия от Съветския съюз през 1968 г.)

библиотека

- 82 Михаела Кузмова
Ново бохемистично издание
(Маргарита Младенова. *Чешка граматика*)

хроника

- 91 Елена Илиева
Трима съвременни чешки автори на български
- 94 Михаела Кузмова,
За ČECHOPIS

С този брой, посветен на бохемистиката във Великобритания и САЩ, *Ното Bohemicus* започва поредица от свои книжки, посветени на чуждестранните бохемистици. Логично е една наука, занимаваща се с чуждестранна култура, да бъде възгледана основно в случващото се в нейната родна среда. Естествено е специалистите да са любопитни най-вече към нагласите в чешкия контекст, но същевременно е твърде интересен опитът на бохемистите извън Чехия. Оказва се, че при „преноса“ на чешкия език и литература като научен обект в чужбина настъпват различни асиметрии – домашните изследователски традиции и типът рецепция на чешката култура неминуемо привилегироваат отделни научни стратегии и подходи, акцентират върху отделни изследователски обекти. Целта ни е да представим както научната традиция, така и традицията на университетското образование по бохемистика в отделните страни; ще публикуваме също и текстове на значими учени. Надяваме се, че това ще представлява възможност за съотнасяне на българската бохемистика с другите по света и така ще ни каже интересни неща не само за чуждестранните ни колеги, но и за самите нас.

Бохемистиката във Великобритания

Десислава Драгнева

Въпреки че не е особено популярна специалност, особено след падането на Берлинската стена, бохемистика се преподава в няколко университета във Великобритания. Това са (по азбучен ред, за да се избегнат класификациите) университетът в Бристол, университетът в Глазгоу, Оксфорд, Училището за славянски и източноевропейски изследвания (SSEES) – сега част от Юнивърсити Колидж, Лондон, и университетът в Шефийлд.¹ В Бристол преподава млад състав от специалисти: г-р Раджендра Читнис, възпитаник на Шефийлд (бакалавърска степен) и на Училището за славянски и източноевропейски изследвания (докторат 2003 г.). Д-р Читнис има особен интерес към съвременната чешка, словашка и руска литература, който е отразен в наскоро излязлата му книга

¹ До 1999 г. в университета „Сейнт Андрю“ преподаваше Ладислав Холц, което позволяваше и там да се провеждат бохемистични изследвания. До малко по-рано (1998 г.), бохемистика се преподаваше и в Кеймбридж, но сега специалността е закрыта.

Literature in Post-Communist Russia and Eastern Europe (2004). Чешку език в Бристол преподава Яна Находилова, която в момента е докторант в Училището за славянски и източноевропейски изследвания; нейните основни

интереси са в областта на национализма и феминизма и тяхната корелация. В Глазгоу преподава Ян Чулик, защитил докторската си дисертация в Карловия университет в Прага; основните интереси на г-р Чулик са насочени към журналистиката и киното, както и към чешката емигрантска литература; публикува книгите си основно на чешки език. Преди да започне да работи в Глазгоу, г-р Чулик преподава в Ланкастър; така се стича и кариерата на г-р Джим Ноутън, настоящия преподавател по чешки език и литература в Сейнт Едмънт Хол, Оксфорд. Д-р Ноутън защитава докторат в Кеймбридж; обект на неговите интереси са модерният и предмодерният чешки и словашки език. Той е и автор на учебници по двата езика. Превел е също и голямо количество художествена литература от чешки и словашки. В Шефийлд бохемистика (както и руски език) преподава г-р Нийл Бермел, възпитаник на Йейл (бакалавърска степен) и на Бъркли (докторат). Въпреки че основните му интереси са лингвистични, той поддържа интерес и към литературата, израз на който са преводите му на съвременна чешка литература (например на текстове на Павел Кохоут).

Училището за славянски и източноевропейски изследвания, най-големият център за славистични изследвания във Великобритания, е основано през 1915 г. като факултет на Кингс Колидж в Лондон. Един от първите преподаватели в новия факултет е Томаш Гарик Масарик. Училището за славянски и източноевропейски изследвания става автономна институция през 1932 г.; своята самостоятелност запазва до 1999 г., когато я губи поради финансови причини и става част от Юнивърсити Колидж. В Училището чешка литература е преподавал теоретикът Рене Уелек. От 1973 г. година насам чешки език преподава Давид Шорт, който първоначално учи руска и френска филология в Бирмингам, но след като развива интерес към бохемистиката, се дипломира със специалност сравнителна

славянска филология. Човек с жив интерес към всичко, което по един или друг начин се отнася към езика, Давид Шорт публикува не само самоучители по чешки и лингвистични и социолингвистични статии, но и текстове, чиято тема е чешкото общество.

Преподаватели по чешка и по словашка литература в Училището за славянски и източноевропейски изследвания са Робърт Пинсент и Тим Бийсли-Мъри. Тим Бийсли-Мъри преподава словашка литература, теория на литературата и история на политическите идеи. Той току-що завърши доктората си върху идеите на Валтер Бенямин и Теодор Адорно.

Робърт Пинсент и Тим Бийсли-Мъри са получили образованието си в Кеймбридж и са ученици на Карел Брушак (1913-2004); негов възпитаник впрочем е и преподавателят в Кеймбридж Джим Ноутън. Брушак е поет и литературен критик и освен че възпитава няколко поколения бохемисти, работи и за ББС. Може би с донякъде старомоден подход към литературата, Брушак настоява, че заниманията със съвременна чешка литература трябва да бъдат базирани върху познанието на средновековната литература. Ученик на Мукаржовски и личен приятел на повечето поети от чешкия авангард, към който принадлежи и самият той, Брушак пристига във Великобритания по време на Втората световна война, след като е взел участие и в испанската гражданска война – участие, което го излекува от комунистическите му тежнения. Във Великобритания пристига от Франция, където е студент в Сорбоната между 1938 г. и 1940 г. В Кеймбридж преподава в периода 1962–1998 г. След като се пенсионира в Кеймбридж, Брушак преподава известно време в Училището за славянски и източноевропейски изследвания (последният негов студент завърши бохемистика през 2000 г.). Брушак продължи да посещава семинарите по чешка и словашка литература доскоро преди злопонуката, която

малко или много причини смъртта му през 2004 г. „Трябва да имаш подход!“ е фраза, която повечето му студенти помнят от него: сентенция, приложима не само в литературния анализ, но и във всяка житейска ситуация. Неговите студенти, а и студентите на техните студенти, са учени преди всичко да мислят, да поставят под въпрос вестникарските интерпретации на литературата.²

Професор Робърт Пинсент (1943) преподава в Училището за славянски и източноевропейски изследвания от 1973 г. Основните му интереси са в областта на средновековната литература, независимо че преподава литература и култура от Средновековието до днес. Човек с нечовешки познания, не само по чешка и словашка литература, но и с огромна обща култура, той си поставя за задача да преобърне всяко клише наопаки. Израз на тази му страстна битка е отказът да използва поредица от гуми, между които и „идентичност“. За да подчертае иронията си към това понятие, той го използва в заглавието на една от най-популярните си книги *Questions of Identity: Czech and Slovak Ideas of Nationality and Personality* (Въпроси за идентичността:

² Най-вероятно на Брушак се дължи фактът, че едва ли някой бохемист във Великобритания изпитва каквото и да е уважение към творчеството на Карел Чапек, но за сметка на това Чапек-Хог е на почит. Много читатели на *Lidové noviny*, например, са убедени, че Робърт Пинсент няма понятие от чешка литература именно поради липсата на каквото и да е уважение към произведенията на Карел Чапек, което в интервю за този вестник той изразява, като твърди, че никога не е чувал за писател Чапек, но знае добър писател на име Чапек-Хог.

чешки и словашки идеи за националост и личност, 1994, преведена на чешки като *Pátřání po identitě*, 1996). Иронията е един от основните пътища към разбирането на всичко написано или казано от Пинсент, човек, който, след като посвещава живота си на изследване на чешката литература, споделя в един от семинарите по чешка и словашка литература (създаден и воден от него през последните 34 години), че той не нарича литература нищо, написано на

чешки.³ Започва академичната си кариера с докторат върху Юлиус Зейер, който скоро след завършването му е публикуван като *Julius Zeyer: the Path to Decadence* (Юлиус Зейер: пътят към декадентството, 1973). Израз на интереса му към декадентството е и книгата, която издава с Ласло Пушер, *Decadence and Innovation: Austro-Hungarian Life and Art at the Turn of the Century* (Декаданс и иновация: австро-унгарският живот и изкуство в края на века, 1989). Към същата сфера от интереси спада и следващата книга, издадена заедно с Ласло Пушер, *Intellectuals and the Future of the Habsburg Monarchy 1890-1914* (Интелектуалците и бъдещето на Хабсбургската монархия 1890-1914, 1989). Пинсеннт (заедно със Соня Каникова) издава и справочник по източноевропейски литератури, *The Everyman Companion to East European Literature* (Справочник по източноевропейска литература за всеки, 1993). Той е и съавтор на чешко-английския речник на Иван Полдауф, издаден през 1986 г. Пинсеннт е публикувал твърде много, за да е възможно да се изрежат всичките му публикации в кратък текст. Ще добавя само, че сред основните му интереси, освен средновековната литература, са и идеите за нацията и феминизма, както и жените писателки. Един от последните му трудове разглежда литературната история като средство за създаване на национално чувство за принадлежност: *Literary History as Nation-Building: Czech Literary Historians 1790s-1890s* (Литературната история като инструмент за създаване на нацията: чешки литературни историци от периода 1790-1810 г., под печат). Пинсеннт е и редактор на списание *Central Europe* – академично издание за литература, история и култура на Централна Европа, което излиза четири пъти годишно. Той е и член на CARA –

³ За иронията допринася и фактът, че Пинсеннт не само анализира чешката литература, но и, поне докато е студент през 60-те години, активно я създава: тук имам предвид поезията, която пише на чешки по време на престоя си в Чехословакия като студент в бакалавърска степен.

Council for Assisting Refugee Academics (Съвет за подпомагане на академици бежанци). Макар че подходът му към живота и литературата е закачливо гразнене, Пинсеннт живее за работата и студиите си.

Европа на Чапек, Европа на Дурих

Двама чешки автори на пътеписи
между двете световни войни

Робърт Пинсенг

Колкото и вярва да предизвика *Бялата болест* (Vilá petos, 1937) на Карел Чапек (1890-1938) сред пражката върхушка, самият Чапек е по същество автор от върхушката. Той е уютен, удобен (етикет, който му прикачва Арнош Прохазка, 1869-1925) и дава вид искрено да вярва, че човешките същества са ценни сами по себе си. От литературно-историческа гледна точка Чапек е важен за развитието на научната фантастика на чешки и някои от неговите творби може и да се задържат, вероятно *Бялата болест* и части от „епистемологичната трилогия“ *Хордубал* (Hordubal, 1933), *Метеор* (Povětroň, 1934), *Обикновен живот* (Obušejný život, 1934). Поради неговия журналистически стил, неговата антиромантическа почит към сребната буржоазия и неговата домашност е малко вероятно много чехи да го четат след първото десетилетие на двадесет и първи век; ако все пак го четат, то ще бъде като булевардна литература. Ярослав Дурих (1886-1962), макар и подполковник в Чехословашките медицински корпуси, е далеч от статута на писател от върхушката. Неговият страстен римокатолицизъм, неговият метафизично обоснован абсолютизъм (за разлика от опасния релативизъм на Чапек), неговият скептицизъм към човешкия разум и неговата вяра в емоциите, както и все по-пламеният му

национализъм го отделят от върхушката. Всъщност именно неговият национализъм е причината за охлаждането на отношенията му с Чапек през 1923 г. и впоследствие за пълното прекъсване на тези отношения през 1937 г. (винамата е на Дурих; той яростно атакува Чапек за това, че не е бил мобилизиран по време на Първата световна война; Дурих е също така един от малкото сериозни чешки автори, които малко или повече подкрепят фалангистите). Поради умението му да борави с чешкия език, поради това, че малко чешки автори от този период са създали такова разнообразие от наративни гласове, поради съблимната му заядливост Дурих ще продължи да бъде четен от образованите чехи.

Чапек е популист, Дурих – елитарист; и двамата са заклеени от водещите комунистически критици между войните като индивидуалисти (напр. Вацлавек, Фучик). Чапек проявява склонност да се отнася снизходително към читателите си, а често и към обектите на своята работа, докато Дурих е ироничен, често дори саркастичен. Чапек, поне до последните няколко години от живота си, пише със слажка усмивка, докато Дурих предпочита или да плюе, или да свива устни.

Тези техни характеристики са твърде очевидни в пътеписите им.¹ Главната формална разлика между подходите на двамата автори се състои в това, че Чапек пътува като журналист, рисувайки сбити малки картинки за публика, за която е слабо вероятно да пътува, и твърдейки, че иска да опише в тези картинки преди всичко хора. От друга страна, Дурих пътува в търсене на материал, обикновено атмосфера, за своята историческа

¹ Пътеписите на Чапек са събрани в книгите: *Italské listy* (1923); *Anglické listy* (1924); *Výlet do Španěl* (1930); *Obrazy z Holandska* (1932); *Cesta na sever* (1936). Пътеписите на Дурих са: *Plízení Německem* (1926); *Pout' do Španělska* (1929); *Římská cesta* (1933).

белетристика и изглежда пътува предимно в търсене на себе си. Повечето пътувания на Чапек са форма на филантропична филателия, а на Дурих – на аналитично епикурейство. Вацлавек атакува *Пъззене из*

Германия (*Plížení Německem*, 1926) на Дурих, защото смята, че авторът бяга от реалността в собственото си въображение, бяга от реалност, която го обърква; той дори твърди, че Дурих е повлиян от Чапек, доказателство за което е бърливостта и кокетният подход към фактите.¹ Но Вацлавек иска да си подостри брадвата. Това не може да се каже за написаното от Муха за *Излет до Испания* (*Výlet do Španěl*) на Чапек; Муха намира, че Чапек, бидейки системно повърхностен, се опитва да се шегува добродушно, когато може, лошо демонстрирайки своята идея за британски хумор, възприемайки всичко като живописно или екзотично. Това е, както настоява Муха, „*rohled malého českého člověka na svět*“ (поглед на малкия чешки човек към света – бел. прев.).² Подобен възглед е валиден за всички пътеписи на Чапек с изключение на последния – *Пътуване на Север* (*Cesta na sever*), където, вероятно поради променената политическа ситуация в Европа, Чапек се фокусира върху човешкото достойнство. Може би поради тази причина, както посочва Кожмин, горите и езерата, особено в Швеция, са митизирани от Чапек до небивала дотогава степен.³

Пътеписите на Чапек и на Дурих принадлежат към две

¹ Bedřich Václavěk, *Od umění k tvorbě. Studie z přítomné české poesie*, Praha, Svoboda, 1949, с.57.

² Jiří Mucha, *Studené slunce*, Praha, Československý spisovatel, 1968, с. 75.

³ Zdeněk Kožmín, *Zvetsšeniny ze stylu bratří Čapků*, Vrnо, Blok, 1989, с. 210.

⁴ Разбира се, има и трета традиция, която също води началото си от Средновековието, и това е традицията на дискурсивната литература, която принципно е безразлична към такива неща или ги разглежда с „научна“ точност: например, авторът на *Александрия* от края на X век, авторът на *Легендата за Св. Прокон* в стихове, Хус, Жидек, Воцел, Чапек-Ход, Хостовски.

различни чешки литературни традиции по отношение на трактовката на природата и човешкото тяло.⁴ Чапек принадлежи към традицията на инфантилния сенсуализъм, към тракането на точетата и проявява търпимост към цинизми: Далимил, император Карел IV (в неговата автобиография), Хинек от Подебраги, Ломницики, Сватоплук Чех, Ярослав Хашек. Дурих, от друга страна, принадлежи към традицията на страстния сенсуализъм: житието в стихове

на Катержина Александрийска от средата на четиринайсетия век, молитвите на Милч, Коменуус (Коменски), Бригел, Връхлицки, Хлавачек, Ванчур.

Жените заемат централно място в първите два пътеписа на Дурих (не и в последния му), докато същите имат принципно периферна роля в пътеписите на Чапек. Въпреки това сравнението между техните възгледи ще изясни различните им подходи към сексуалността. Както може да се очаква, схващанията им съвпадат по отношение на английските жени. Например преживящите кози в Неапол имат, според Чапек, лица на английски лейди.¹ А Дурих пише за носовете на английските момичета и жени, които той среща в галерия в Дрезден:

„Všecky ty nosy seděly vedle sebe, ukrutně, pohnutě, zbožně, s nápisem: pozor, nevyrušujte mě ze zbožného pohnutí; jen tam ještě scházel mezi nimi Charles Chaplin se svou bouřkou a se svým rovněž zbožným obličejem a zbožně složenýma rukama.“²

Всичко, което Чапек забелязва за шведските жени е, че те не носят грим и че, както останалите шведи, имат дълги крака. Реакцията на Чапек към италианките е близка до тази на Дурих, но докато вторият влиза в значителни, почти фрустриращи детайли, Чапек предлага кисела, презрителна шега: „v Orientě jsem na své cestě potkal první ženu krásy skutečně okouzliví. Byla to mladá Japonka.“³ Дурих демонстрира сарказъм и може би регионален патриотизъм, като си представя венецианските жени по улиците в Оломоуц: „Pravda, ta děvčata byla dost vzpřímená, hlavu držela dozadu a vyšlapovala si domýšlivě, ale jinak jejich fysiognomie

prozrazovala rasu dosti ordinární.

Kdyby je někdo přenesl na naši dlažbu, tu by jejich rýcha splichla a rovnalo by se to druhé či třetí záloze.“⁴ Може би малко си

противоречи и всъщност е безсмислено, когато пише, че видял момиче от „истински италиански тип“ чак когато стигнал до

¹ Karel Čapek, *Italské listy*, Praha, Československý spisovatel, 17 vyd., 1970, с. 36. Оммык напатык II.

² Jaroslav Durych, *Plížení Německem*, Praha, Kuncíř, 1926, с. 36. Оммык напатык PN.

³ IL с. 31.

⁴ Jaroslav Durych, *Pout' do Španělska*, Praha, Kuncíř, с. 19-20. Оммык напатык PDŠ.

Павиа; преди това те изглеждали катo чехкини. След това от Генуа до френската граница те всички са „baculaté, tem-pooké a fádňě líbivě dívčiny plebejského typu“ (PDŠ с. 25). Миланките са най-зле и нашите автори споделят своята неприязън към Милано – и тук Дурих позволява на своите блажени антуражеволюционни политически възгледи да се откроят: „Nejprotivnější ženy na světě jsou Miláňanky; jsou nehorázně neostyhavé, parvenuovské a tak dále; ošklivé jako ženy Velké revoluce ve filmu.“ (PDŠ с. 25). Яростният, почти ядовит дълбок интерес на Дурих към историята и римокатолицизма, особено към йезуитите, в третия му пътепис води до урончен и в крайна сметка гугактичен портрет на римлянките: „Postavy dívek jsou jednotvárné, jejich obličejе připomínají magnolie a jejich zvláštností jest mohutné barvení rtů, takže v cizinci po jakési úvaze vzniká domněnka, že toto barvení rtů jest úkonem pokání, uloženého od zpovědníka, asi tak jako soudy ve středověku ukládaly, aby domy šlechticů, kteří se dopustili vraždy, byly trvale natřeny barvou černou.“¹

Французоиките от Ривуерата са тъмни и отегчително хубави за Дурих; неговият идеал е жената от Гаскония или Прованс. В описанията му се забелязва отново навикът му да сравнява морализаторски чуждестранни неща с чешки, но също и банална шега – нещо, което намалява въздействието на неговите описания и като резултат го приближава до Чанек: „nosí šaty nejméně o pět centimetrů delší než se nosí u nás, spotřebují méně líčidel, do zrcádka [sic] se venku vůbec nedívají, skoro všecy mají takové nohy a obzvláště kotníky, že by jim mohl závidět filmový průmysl celého světa; mají hlas, který má barvu zlatou.“²

Глезените на каталанските момичета нямат тази грациозност, бигейки по-плътни; от груга страна, те

¹ Jaroslav Durych, *Římská cesta*, Praha, Melantrich, 1933, s. 90. Оттук нататък RC.

² PDŠ, s. 30.

³ Виж PDŠ, s. 57-8.

притежават нещо царствено, а в очите си имат нещо свръхестествено, екстатично.³ Оттук може да се направи заключение за вторичната цел на

пътуването на Дурих – желанието да посети светилищата на екстатичния испански католицизъм. Чапек, колкото и да уважава традициите, обгръщащи живота на испанците, изглежда уплашен от тях. Първата му реакция е: „Čertovská Španělka s nehty malovanými hennou. Kderak, člověče, to není pro tebe.“¹ Чапек използва същия пъклен епитет, когато описва, смее да кажа – ритмично, но въпреки това студено, испанските танци. За него те не са нищо повече от любопитен спектакъл, който той се опитва да прегаде на читателя колкото се може по-ефективно и по-уютно. „Erotika španělských tanců hraje všechny kousky od milostné hry po milostné spasma; ale vždycky, i v nejdůstojnějších contradanze, je to erotika drobet provokující; ne ta, která se vzdává jako v tangu, nýbrž která dráždí, uniká a láká, vyzývá, hrozí a trochu se vysmívá. Jsou to čertovské a milostné tance; ale nikdy jim nechybí kovová pružina rýchu.“²

Ако има какъвто и да е сенсуализъм, той е във формулистичното описание; то не отразява никаква страст от страна на автора. Сенсуалистичният подход на Дурих към жените е особено очевиден и умело вплетен в наратива на *Пъзлене из Германия*. С изключение на Валенцайн, жената, пог една или друга форма, е централната тема. Дурих тръгва за Германия като открито страстен човек, въпреки че очаква да намери магията на Германия в калта и гъжда. Той тръгва не като носталгичния буржоа Чапек, а като човек, който иска да се преобрази в немец от периода на барока (може би дори в бароков поет, който може да намери Бог само в тунята на нищетата): „Vášeň vede sice do nebe velmi často a jest možno, že by člověka, kdyby se jí sveřil poctivě, přivedla posléze do nebe v každém případě, ale přese jen její ročáteční směr ukazuje do rekla.“³ Пътуването до Германия и обратно е рамкирано от жени: в началото от

¹ Karel Čapek, *Výlet do Španěl.*, Praha, Borový, 4. vyd., 1948, s. 18. Оттук нататък VDŠ.

² VDŠ, s. 141.

³ PN, s. 11.

момиче в едно от купетата на влака и в края от спомена за проститутката или мадам от Щралсунд, фигурата, която най-много впечатлява Дурих по време

на пътуването му. Иначе той говори за „малки вещици“ от Северна Германия и само след като стига до Източна Германия (т.е. по-славянската част), до Магдебург и Люцен, намира красива жена. Проститутката или мадам от Щралсунг е първият човек, който му се е усмихнал в Германия, докато е викала своето „Komt her!“ (PN с. 37). Доколко това е ключовото събитие за него в Германия става ясно накрая: „terve rozději jsem se rozpoměl na osudovost tohoto setkání a na jeho úžasnou symboliku. Poznala zajisté ve mne cizince; přednesla mi vlídné pozvání a jaksi slavné pozvání; byla to kapitulace opevněného města, byla to výzva... Město, které se bránilo pomocí moře a všech pronárodů, chce se ti odevzdat klíče svých bran!“¹

Самият Щралсунг е изобразен като жена: „Když jsem tedy pomiloval Štralsund, bylo nutno utéci z jeho objetí.“² Това може да се сравни с перцепцията на Дурих за Кремона като момиче, което възбужда всички чувствени, емоционални и рационални желания у човека (ŘС с. 31). Но на Балтика самото море става жена: „Moře se nestavělo na hlavu, nedělalо kortmelce, nenašminkovalo se; chovalo se důstojně jako stříbrná kráska, která ví, že její absolutní krása není třeba žádné koketerie.“³ Когато Дурих за пръв път пристига на брега в Щралсунг (тогава за първи път вижда море) и наблюдава множеството кораби и лодки, той си ги представя като жени и момичета, а платната им – като рокли и поли.

В общи линии природата вероятно играе по-голяма роля в пътеписите на Чапек в сравнение с тези на Дурих. Това е особено вярно за *Пътуване на Север*, където, както отбелязва Кожмин, природата е възприета като „основата, която представлява първичната детерминанта на целия поток на живота.“⁴ С изключение на случаите, в които описва горите и плавателните канали в Швеция и Норвегия, Чапек проявява склонност към снизходителност в описанията на

¹ PN, s. 74.

² PN, s. 43.

³ PN, s. 45.

⁴ Kozmin, *Zvěšeniiny...*, s. 201.

флората и фауната. Така той пише за стотиците години, необходими да се направи английска ливага, в *Писма от*

Англия (Anglické listy) и погодно, но дори по-уютно и щеговито, за холандските цветни лехи: „Člověče, pět set let zahradničení, to už je vidět i na těch kytkách; heleď jakou mají zvláštní důstojnost, a jakpak se tomu říká, zkrátka takovou tu distingvovanost; ono se pár set let nedá v ničem přeskočit.“¹

И тъй като намира за твърде неестествено, че по пътя от Доувър до Лондон не вижда никоу да работи по погредените полета, пише снизходително за датската природа: „Sama boží pastvina. Nic než velký boží grunt na němž není vidět tu lidskou práci: tak dobře a čistě je udělaná.“²

Контрастът между наблюденията на Чапек и на Дурих върху природата и мислите, които тези наблюдения вдъхновяват, както и различията в дескриптивните стилове на двамата автори могат да се видят в пример от перцепцията на природни явления на всеки от тях в

Испания. Чапек комбинира природа и хора; Дурих използва хората, за да създаде атмосфера, която може да му служи да изрази собственото си чувство на аутсайдер, по-точно на изкоренен изгнаник. Наблюдението на Чапек предизвиква нещо като националистична сантименталност: „Jedno z hlubších tajemství Španělska je jeho provincialismus, zvláštní ctinnost, jež se v ostatní Evropě poněkud vysmívá; provincialismus, jenž jest úhrný produkt přírody, ději a lidí. Španělsko ještě nepřestalo být přírodou a dosud se nevzpamatovalo ze svých dějin; proto si dovedlo tolik toho uchovat. A my ostatní, my se můžeme trochu divit, jaká krásná věc je být národem.“³

Изкорененото агаве извън Тарагона на Дурих първо намеква за двусмислеността на испанската култура, второ –

представя непосредствено изображение на мисловния

процес на наблюдаващия и трето – е иронична демострация на неговата метафизика: „jsou to ohromné, netvorné, tlusté a škaredé rostliny, podobné lidem, kteří hynou a hnijí v nudě bohatství a zloby jako preláti, velkostatkáři a zlé tlusté ženy. Ale ach! Tu v zrupně

¹ Karel Čapek, *Obrázky z Holandska* In: *Cestopisy II*, Praha, Československý spisovatel, 1980, s. 36. Оттук нататък OZH.

² Karel Čapek, *Cesta na sever* In: *Cestopisy II*, s. 73. Оттук нататък CNS.

³ VDŠ, s. 152.

řadě mě cosi dojalo. Ohromna agave, uschlá, poražená, záhadným rozmarem neznámé síly i s kořením a hlínou vytržena, koření s hlínou obráceny k nebi a baňatá pýcha bodlinaté rostliny žalostně se bořila do suchých listů sousedících agave. Bylo to tak podivně tragické, že jsem ihned přestal přirovnávat agave k osobám svrchu řečeným.“¹

Може би най-показателната разлика между подхода към природата на двамата автори се състои в това, че Чанек пише толкова много за морето, а Дурих – за небето. Чанек гледа наголу, Дурих – нагоре. Аз не твърдя, че Дурих не пише за морето, напротив, а че за него небето е по-показателно за атмосферата на гадена страна от морето. Анализът на Кожмин е убедителен – според него за Чанек морето олицетворява времето и мястото.² Прави впечатление също и политическу възприетото море в Холандия: „nejkrasnější je nedělní moře, moře demokratické, vroubené dětmi a zahrazené jejich důlky a hrázemi z prohrátého písku.“³ Компонент на умората от живота (на маегуума), който Дурих изпитва на френската Ривуера, са пълчищата къпещи се в морето геца.⁴ А морето в Генуа е коварно, почти хтонично същество: „Žraloci prý se uměji smátů moře asi tak od nich přijalo svůj úsměv.“⁵ Небето, от друга страна, може да формира преобладаващата част от историята, преобладаващия елемент в атмосферата, както е в случая на Магдебург: „Podíváte se na zvláštní magdeburské nebe, které má náchyllost k vyblednlému, rozsáhlému azuru, vdechnete vzduch, který je sice pln benzínu a všelikakých jiných uhlovodíků, a přesto je v něm cítit jakousi vůni, sice velmi vyvětralou, řídkou a vnímatelnou jen za

¹ PDŠ, s. 52-53.

² Kožmin, *Zvěšeniны*, особено s. 80.

³ OZN, s. 30.

⁴ Виж PDŠ, s. 30. Не че Дурих има нещо против геца; всъщност в Испания той е категорично очарован от геца, обикновено майку с геца.

⁵ ŘC, s. 52.

⁶ PN, s. 56.

dobrych disposic, podíváte se na dobrý blahobyt, na bělostnou šed' chodníku a prospektů, ucítíte vůni dávno dohořelých svěc a celé město se promění v tajemnou, poloviditelnou a poloneviditelnou zahradu. Vzduch prudce vibruje minulosti.“⁶

За контраст Дурих изразява фундаменталната разлика в атмосферата между Италия и Ривиерата и Гаскония и Прованс, като отново гледа към небето, макар този път с лека ирония, тъй като в Гаскония и Прованс небето „nepí tak turistické.“ (PDŠ с. 30).

Чапек остава турист, с изключение, отново, на *Пътуване на Север*, където разкрива на читателя повече от собствения си характер. Всъщност изглежда, че в *Писта от Англия* той съзнателно се прикрива. През по-голямата част от живота си е културен англофил, колкото и старомоден да е английският театър, и въпреки че представя отблъскващо позитивен образ на Великобритания, всъщност се е чувствал доста некомфортно там. Чапек пише на Олга, че не му харесва изобилието на богатства, комерсиалната атмосфера, празната природа и претъпканите градове и че се е чувствал значително по-добре в Италия, защото животът в Италия е бил по-щастлив.¹ Според Вочагло, макар че Чапек е предпочитал Англия пред Франция, той принципно е смятал, че англичаните са разглезени.² Егото на Дурих доминира в неговите пътеписи, дори когато това его е предадено чрез почти саркастични вербални конструкции в *Пътуване до Рим* (Římská cesta). Той крие само това, което счита, че може да навреди на естетическото въздействие на неговата работа. Всъщност разказвачът на Дурих в *Пътуване до Рим* играе ролята на ироничен наблюдател на авторовото его и самото пътуване се превръща в духовно упражнение. Интимността на пътните му дневници може да бъде илюстрирана и с описанието на неговото първо впечатление (преди да срещне проститутката) от Шралсунд – описание, което по една случайност също хвърля светлина върху емоционалното му отношение към

¹ Цитирано от Милош Похорски в неговия *Послелов* към Чапековите *Cestopisy II*, с. 300.

² Otokar Vočadlo, *Anglické listy Karla Čapka*, Praha, Vyšehrad, 1975, I. Виж особено с. 72.

собственото му писане на художествена литература: „Klenot moře, klenot středověku, klenot dějin. Dosud v každém městě mohl jsem žítí dvojím živ-

otem současně; životem dnešním a životem dávnověku. Ten dávnověk pryč jsem měl v sobě. Ale tady byl venku a musil jsem se na něj dívatí nikoliv druhým zrakem, nýbrž zrakem fyzickým.“¹

Преди да тръгне за Германия, Дурих пише за безпредметността на пътуванията и за породилото се в него чувство, че изневерява на собствените си принципи като тръгва, но, както сам казва, понякога съблазнителката не е жена, а „nějaká daleká a zatraceně neznamá země třeba i fádni a nepřívětlivá, která pokouší mocněji a divěji než kterakoliv žena.“² (Разбира се, това са глупосту и за Дурих). Дурих е пътник позитивист, не събирач на информация и изцяло визуални впечатления, а пътешественик, който използва избраните посоки като вдъхновение за въображението. Веднъж той твърди, че въображението е по-акуратно от знанието: „můžeme Německo stvořit z fantázie, a to způsobem takovým, že fantázie se stává podobnější pravdě a hodnotější než skutečnost.“³ Въпреки че може да се твърди, че Дурих по-късно опровергава това в *Пътуване из Германия* и че дори се доближава до Чанек, когато пише, че не музеи, сгради и творения на човеешкото изкуство, а хората създават света, че: „Člověk je ročníější a nejvzácnější věc pod sluncem a nutno cestovat, abychom viděli lidi.“⁴ Със сигурност противоречи на това виждане в *Пътуване до Рим*, макар че това, което той има предвид под реалност, е сурова реалност, към която човек не прилага своите предразсъдъци на възприемането, която човек остава да съществува такава, каквато е, както мистикът разрешава на ужаса да въздейства върху него или както малкото дете се впечатлява от кръвта на труп на улицата. Според Дурих въображението може да изкриви впечатленията: „I nejlenivější měšťak a nejkostnivější hodnotař a vychovatel má

¹ PN, s. 35-36.

² PN, s. 7.

³ PN, s. 9.

⁴ PN, s. 49.

⁵ ŘC, s. 16.

v sobě zbytku obrazotvornosti; ale je-li vypuzena úplně, pak skutečnost překvapuje mnohem účinněji než báseň.“⁵ По време на *Пътуване до Рим* Дурих мисли за

артистичното въображение въобще. Той предполага, че съществува тип образи или картини, които сполитат човека по тяхна собствена воля, които са прогукт на собствения разум, но в същото време са и нещо, което се издига от дълбините на вечността. Така в Рим той си представя убит монах на улицата с разсипано съдържание на съда за причастие до него: „Nezáleží na každé podrobnosti, neboť už svým rodem je takový obraz tak úplný a dokonalý, že nelze pro něj nalézt měřítko mezi díly umění lidského. Jeho zvláštností jest, že nechá plně a správně vnímání jen schopnostmi vyššími; smysl a cit jsou pomocníky jen slabými a nedokonalými. ...člověk se pak neptá po okolnostech, nýbrž zůstává divákem nestranným a naprostým. Nižší schopnosti by se ptaly, kdo to učinil, proč, kdy, kde a podobně; přidaly by se na nějakou stranu, vidouce tu jen zlo a hledající dosti učinění.“¹ Дурих твърди, че е необходимо да се пътува, за да се видят хора, да се сравнят с типове, които човек познава у дома, но Чанек е много по-категоричен позитивист или поне твърди, че е: „Na tomto světě má se však vidět všechno; vše stojí za vidění, každá ulice a každý člověk, každá věc chudá i slavná. Není ničeho, co by nezasloužilo zájmu a pohledu.“² Седем години по-късно тази емоция – тъй като това е повече емоция, отколкото мисъл – е развита в наивен материалистичен сенсуализъм с отсянка на гугакмузъм: „Člověk by měl všechno vidět a ke všemu se vztáhnout, tak jako poplácal toho osla v Toledě nebo hladil peň palmy v zahradě Alcázaru. Všeho se aspoň prstem dotknout. Celý svět přejet dlaní. Ta radost, člověče, když vidíš nebo hmatáš, cos dosud neznal. Každý rozdíl ve věcech a lidech rozmnožuje život.“³ Това звучи и като рационализъм или опит да постави рационалното над емоционалното, само тази страна на човешкото мисловно поведение, без която интелектуалният анархист би се чувствал най-добре при

¹ ŘC, s. 62.

² IL, s. 8.

³ VDS, s. 183.

пътуване. Тъй като: „kdo jednou si něčo začne s rozumovými důvody, jest již na kluzké cestě, neboť

rozum jest mnohem ošemetnější než vašeň...rozum jest, co nutí člověka, aby s věcmi krásnými zacházel špinavě.“¹ И действително Чапек понякога използва разума, предава се на историческо теоретизиране по време на пътуванията си. Пример за това представлява отношението му към римокатолицизма в Италия, отношение, което най-вероятно отразява масовия антиклерикализъм на чехите от следвоенните години и което със сигурност изразява мним хуситски дух, който се свързва с неовъзрожденците и последователите на Масарук, а не с духа на 20-те години на ХХ век. От груга страна, тук може да се забележи (в не-чапековския смисъл на духовното) носталгия по чисто общуване с божествената природа или неговото предпочитане обикновеното, не-екстравагантното във всекидневния живот да се транспонира върху историята: „křesťanství zemřelo tady na jihu s románským slohem, na severu s gotikou; ...vysokou renesancí a hlavně barokem počíná se něco nového a celkem nesympatického, totiž katolicismus. Křesťanství k nám může mluvit jen primitivní, přísnou, svatou řečí raných slohů; je vážně, čisté a poněkud prosté. Vedle něho je renesance pohanská a barok modlářský, fetišistický, zkrátka katolický; je tu cosi kulturně nápadně nižšího proti rané náboženské čistotě.“²

Друг пример за аналитичния рационализъм на Чапек се открива в неговото обяснение за смесването на римското и арабското в испанската култура. В този случай той е по-малко догматичен, въпреки че отново се забелязва специфично чешкото възприемие за националност: селянинът е носителят на лингвистичната култура. Испанската цивилизация има: „římské základy, maurský přepych a katolický smysl. Tady nechal Řím jen málo své městské civilizace, ale zůstavil tu něco trvalejšího: latinského sedláka; to znamená latinský jazyk. A do toho provinciálního latinského venkova vpadla

¹ PN, s. 8.

² IL, s. 18.

³ VDS, s. 73.

vysoce vypěstěná, přepychová, skoro dekadentní kultura maurská.“³

И двете твърдения, това за разрушаването на християнството от Ренесанса и барока и това за алхимията на испанската култура, можеха да бъдат написани от Чапек, без той да напуска кабинетта си. Кабинетът е и мястото, където се размножават прегразсъдците; много рядко пътешественикът не потвърждава някои от прегразсъдците си в своите разкази за пътуванията си. Може би най-очевидните изключения от това правило са Вацлав Шашек от Биржков (късен XV век), Мартин Кабатник (умира 1503 г.), Вацлав Вратислав от Митровице (1576-1635) и Антонин Фрич (1832-1913).

Описанията на последния на суматохата в Лондон, на лондонските полицаи и социалния живот рязко контрастират с тяхната емоционална наситеност в сравнение със снизходителните, обобщителни потвърждения на прегразсъдците на Чапек в *Писма от Англия*. Не зная дали неговото описание на немската гвойка в лодката в Скандинавия представлява комично потвърждение на неговия собствен прегразсъдък, или описание, което цели да съвпадне с прегразсъдците на читателите. Както толкова много клишета обаче, то може просто да е възпроизвеждане на възприета реалност: „párek Němců, splašených a vychrtlých lidiček s brejlemi; pán pořád robíhá po palubě a fotografuje vpravo a vlevo s rychlosti strojní pušky, zatímco jeho paní robíhá za ním a zjišťuje podle mapy a průvodce, jak se ta hora jmenuje.“¹ В неговите описания и размишления за боевете с бикове в *Излет до Испания* Чапек със сигурност потвърждава кабинетни прегразсъдци. Най-накрая той заключава, че боевете с бикове са жестоки (VDŠ с. 128), но въпреки това не може да отрече естетическото удоволствие, което извлича от елегантността на това, което той нарича рицарство (VDŠ с. 114) на биещите се. Дурих не разглежда боеве с бикове в Испания; те нямат нищо общо с руховното, което е обект на пътуването му. Дурих иронизира прегразсъдците на пътниците, представяйки си механичните сънища на немско момиче,

¹ CNS, s. 166.

което се оказва, че въобще не е

немско. Слеващият пример отново демонстрира разликата между практичното писане на Чанек и почти евристичното на Дурих; прави впечатление, че той играе с двете значения на (*noční*) *míra* – „кошмар“ и „нощна перепуга“: „I viděl jsem můry střibrokřídle z umělého hedvábí s vyšíváními umrlčími hlavami, duši, složenou z umělých myšlenek, slyšel jsem konstruovaný a vypočteně odměřený šesletý šelak, život bez života, smrt bez smrti, ledovou a oslňující fikci, preparát, přichystaný k přijetí nejchmurnější bolesti, květ Pruska či severního Německa, první svítilnu, svítící mi na bludně točitou stezku od brány této říše do jejího temného a děsivého nitra.“¹

Стильът и подходът към човешките същества тук са в контраст с приумиците на Чанек, адмириращи този мун хора, които читателят ще познае в авторовото есе, възпяващо мръсните шегу в *Марсий* (Marsyas, 1931). Неговите саркастични забележки по повод на самоубийствата в Дания показват това: „Ано, země blahobytu, země másla a mléka, země klidu a pohody. Ано, ale tak mně pověz, proč tady je prý největší procento sebevražd? А třeba proto, že toto je země pro spokojené a klidné lidi, ne? Sem by se snad nešťastný člověk ani nehodil; styděl by se za svůj žal tak, až by z toho zemřel.“² Ако това е замислено като мъдра ирония, то тя не е сполучлива, поради снизходителното отношение на автора разказвач към читателя и към склонните към самоубийство гатчани.

Колкото и да се приближава до сарказъм, в иронията на Дурих липсва елементът на снизхождение. Когато приближава Швайнфурт, той си спомня за легендата за чешкия принц Бржетислав, който отвлича немкинята Итка (Юдит), представя си го да пълзи като самия него през Германия и класифицира неговото отвличане като най-разумния индивидуален акт в чешката история. Дурих прогължава, като иронизира визията на Далимил, и дори на Палацки, за чешката история (и вероятно дори идеята на Масарик за

¹ PN, s. 17

² CNS, s. 76.

това, че нациите имат значение),
като едновременно с това

саркастично кредитира Германия за нещо: „Pochopil smysl a poslání německého národa a vzal si, co považoval za nejlepší a nejkrasnější. Neboť celý německý národ ji dal vykvést pro něho. A tak je tomu i nyní. K čemu by byla všechna síla, krása, životnost Německa a německého národa, kdyby nebylo nás? Myslím si, to je pro nás a kdyby nebylo nás, že by Němci pozbyli smysl své existence.

A to je důvod k chvále Německa.“¹

За да не бъде обвинен, че съм нечестен спрямо Чапек, ще отбележа, че сарказъмът на Дурих може да бъде понякога гетински, въпреки че следната остроумна забележка за неаполитанската сладост може да бъде интерпретирана като самоиронично твърдение върху чувството на разочарование, което присъства в цялата *Řimská cesta*:

„Cukrářské výrobky neapolské jsou nesnesitelně sladké a mdlé, i není divu, že přemnohé osoby duchovně dávaly přednost hladovění, nalézající v hladu pochoutku mnohem výbornější, a že nedbaly města a jeho svodů, jako by stará průpověď znamenala hrozbu smrti každému, kdo uvidí Neapol.“²

Разликата във формите на импресионизъм между Чапек и Дурих е вероятно дори по-голяма, отколкото между техните форми на ирония. Чапек е склонен към калейдоскопични натрупвания на факти или сетивна информация, докато Дурих клони към увеличаване на един факт или информация. Чапек клони към изчерпателното и абсолютното, Дурих – към емблематичното и емотивното. Както може да се очаква, Чапек използва своите гетайли, за да постигне комичен ефект; резултатът граничи с претрупаност; като пример може да послужи неговото обонятелно описание на Монреал в Сицилия: „...lidský jazyk není schopen vyjádřit vůně a smradu. Smíchejte jasmín, shnilou rybu, kozí sýr, žluklý olej, lidský výpar, dech moře, oranžovou silici a kocouří zápach, a máte desetkrát zředenou představu toho, co se dýchá v takové přístavní ulici. A nezapomeňte na dětské plínky, hníjící zeleninu,

kozí bobky, tabák, prach, dřevené uhlí a pomádu. Přidejte ještě trouchnivinu, splašky, mokré prádlo a

¹ PN, s. 58.

² ŘC, s. 80.

příškvářený olej. A ani to nestačí. Je to nevyjadřitelné.“¹
 За разлика от тази на Чанек, картината, в която Дурих
 представя жегата и „лицето“ на Каталония, макар и също
 толкова гълга, и почти до същата степен представляваща
 наниз от събития, се опитва да проучи и обрисува, като се
 старае да проникне до „психологията“ на народа и неўзажа
 (прави впечатление образът на небето/Рая): „Byla to žízeň,
 nesmírna žízeň celé Kataluně, skalnaté, vyprahlé, rozpálené a
 vysušené, a žízeň zapomenutá pro radost krásnější nad všecko
 pomýšlení, jako by někdo za živa uzřel otevřené brány nebe na
 konci své daleké cesty a pak už by nemohl myslet na žízeň a
 únavu tohoto života. Byl to pohled dívčí, skoro dětský, kolem
 rtů bloudil usměv snění, neodvažuje se jich dotýkati; energie živ-
 ota vyrazela černými chloupky na horním rtu, který jen s osty-
 chem odkrýval stydlivou důvěru perlových zubů. Hrdost a krása
 maurobijců, poesie a kontemplace, zaštkání mládí i kázeň rasy.“²
 Във връзка с импресионизма на двамата автори може да се
 сравни тяхната употреба на тишината. В своето описание
 на лондонски клуб Чанек използва тишината за комично
 описание на нещо, което му изглежда отегчително
 церемониално, а именно формализираният респект към
 личното пространство, който дори и до днес не е напълно
 разрушен от варваризма на годините на Тачър и Меѳджър и
 който винаги е изглеждал чужд на повечето, дори
 относително добре образовани не-британци. Още веднъж
 Чанек използва способа на натрупванията, за да подчертае
 студеността на уединението: „Nikdo nemluvil... člověk
 z revniny si dodává důležitosti tím, že povídá; Angličan tím, že
 mlčí. ...I stalo se mi, že jsem se nahlas zasmál. Nikdo se po mně
 neohlédl; bylo to drtivé. Pochopil jsem, že se koná jakýsi obřad,
 k němuž patří kouření z lulky, listování ve Who is who a zejmé-
 na mlčení. Toto mlčení není mlčení člověka o samotě, ani mlčení

pythagorejského filosofa, ani mlčení
 před Bohem, ani mlčení smrti, ani
 němé hloubání; je to mlčení zvláštní,
 společenské a vytržbené. Mlčení gen-
 tlemana mezi gentlemany.“³

¹ IL, s. 46.

² PDS, s. 43.

³ Karel Čapek, *Anglické listy*, Lon-
 don, Allen and Unwin, 1951, s.
 43-44. Оттук нататък AL.

Дурих също използва тишината, за да предаде специфичен вид на очевидна нечовечност. Когато пристига на гарата в Берлин, той първо е впечатлен от чистотата на всичко, а после от тишината и от всички табели, които казват какво може да се прави и къде. Тишината на Дурих е тишина на механичен град, където табели и бутони са премахнали необходимостта да се говори с хора. Това е толкова обезпокояващо, колкото е лондонският клуб за Чанек. Дурих го изразява набързо и със своя леко шеговит апостроф към читателите си, който представлява или снизхождение ала Чанек, или възпроизвеждане на притеснението, което е чувствал тогава (или и двете), добавя: „Nemůžete klopýtnout, zbloudit. Nemůžete se ptát a mluvit. Jste-li vášnivými mlčelivci, tož jste jimi dobrovolně a z vlastní kázně nebo svévole. Ale tady je každý člověk mlčelivcem proto, že řeči byla odňata účelnost. A to je hrozné.“¹ Пасажите и на Дурих, и на Чанек за тишината вероятно крият зад гумите известна носталгия по гома – емоция, рядко срещана у първия, тъй като той е човек за самия себе си, независимо от национализма си (или поради него?). Но докато зад гумите на Дурих се крие чувството, че Берлин е объркан, у Чанек се забелязва желание за ред. Всъщност темата на *Писма от Англия* на заген план е носталгичен апоптоз на реда. Например след посещението на изложбата в Уембли разказвачът разговаря с душата си: „Má duše, co by sis chtěla koupit z těchto pokladů světa? Nic, nic vlastně, chtěla bych být malička a stát zase v krámě starého Prouzy v Úpíci, vyvalovat oči na černý perník.“² И после, почти в самия край на книгата, Чанек заявява, че „Být malý, neurovaný a nedodělaný je dobré a statečné poslaní.“³ Според опита и на двамата автори тишината може да предизвика подобна носталгия по гома (поне за момент в случая на Дурих) и тяхната неспособност да говорят италиански (и по този начин да наложат известна тишина) ги изпълва с решителност да се доверят на късмета си. Но,

¹ PN, s. 28.

² AL, s. 52.

³ AL, s. 133.

отново, техният израз на това доверие е категорично различен. Чанек е практичен и отхвърля

част от фолклорната мъдрост на малките гържави; но този също изразява и известно снизхождение към обикновените хора, които толкова хвали в *Писта от Англия* и в хумористичната си литература: „Vždycky se říká: Když někam jedete, naučte se tamnímu jazyku, abyste líp pronikli duši lidu, a kdesi cosí. Nuže, v takovém případě proniknete duši lidu asi tak, jako kdybyste jeli do Nového Bydžova; rozumíte všem hloupostem, které si lidé říkají, a kladete jim zbytečné otázky, jako například, jak se jmenuje tamhle ta hora nebo kolik minut má tenhle vlak zpoždění.

Putují po italské zemi nezátížen takovými zájmy; mé schopnosti a můj čas stačili jen na to, abych se italsky naučil číslovkám (dokonce jenom těm nižším), a i ta znalost mne chvílemi mrzí, neboť ruší mou sladkou odevzdanost do vůle boží.“¹

Идеята да се преподава на волята на Господ тук представлява безгрижна употреба на популярен израз, въпреки че може да се твърди, че отразява и антиклерикализма на Чапек. Не може да се каже дали Дурих е имал предвид този пасаж или дали не го е пародирал косвено, когато се намира в ситуация, подобна на тази на Чапек, по време на пътуването си до Рим. Той забравя да си вземе джобния италиански разговорник. Вместо обаче да се „предаде на волята на Господ“, у Дурих се поражда форма на детерминизъм (която е подчертана от безпристрастния стил на дневника). Леката самоирония на Чапек е заменена от екзистенциална ирония: „Ale člověk podle Summy svatého Tomáše není sám svým vlastním motorem a proto i kdyby se jelo třeba až do Japonska beze všech učebnic, jede se dále s vědomím, že toho, co je určeno, se dosáhne i bez učebnice, a že city nejistoty byly pro tuto cestu už předem určeny.“²

Споменаването на Япония е алюзия за иезуитската тема на *Пътуване до Рим*.

Тъй като и Чапек, и Дурих пишат за няколко съвпадащи страни, не е изненадващо, че техните описания на събития или наблюдения съдържат паралелни елементи, колкото и да са различни възприятията им за

¹ ИЛ, с. с.51.

² РС, с. 19.

живота и стиловете им. В Италия Чанек гледа съсредоточено жена в купето си и разсъждава върху типично венецианските ѝ черти и облекло; оказва се, че е рускиня. По пътя към Берлин малкото русо момиче, което според въображението на Дурих е епитомът на всичко немско, се оказва чехкиня. По пътя за Скандинавия Чанек забелязва, че немските началници гара изглеждат принципно по същия начин като тези в Чехословакия. По подобен начин Дурих очаква немските митничари в Дечин да са страховити представители на царството на ада, което е Германия, но, след като ги среща, едва може да ги различи от чехословашките. Наистина когато немски кондуктор се появява в купето му, той намира, че немецът е някак си по-любезен от чехословашкия си еквивалент. Както може да се очаква, и двамата коментират благородството на всички испанци. Според Чанек прогавачът на вестници прилича на рицар, а метачът на улици – на конквистадор, което създава у него впечатлението за социално равенство и изглежда като шеговит, повърхностен израз на демократичния дух, който той толкова много пропагандира: „všichni tady jsme kavaleri, šupák a guardia, všichni jsme urozeni, pročez' at' žije jižní rovnost!“¹ Дурих забелязва същото благородство, но го разбира като бедняшка гордост и като гордост от труда, дори и най-черния. Вероятно неговата идеология се забелязва и тук; истинската вяра, и дори спасението, е сред бедните и отхвърлените. Мястото на действието е Барселона: „lidí mnoho, ale světla málo, vzduchu málo a snad i chleba málo. Ale tím více vážnosti a hrdosti, se kterou každý mlčenlivě a trpělivě koná svou práci jako člověk svobodný, který se živí tím, co umí, který se živí sám a sám. ... ta ulice je vlastně pracovním stolem veliké starobylé rodiny, kde práce si zachovala svou pravou občanskou čest... A pak zase: průjezd, švec s chudičkou živnosti s krásnou a ctihodnou mlčenlivostí, s hrdým hladem. Nikde nevidět tváří pokořených. ...Kdosi seděl na prahu jednoho z těch domů a pro almužnu hrál na kytaru. Nejhlubší struny duněly temným žalem vášně a smrti, vysoké tóny zhasinaly jako

¹ VDŠ, s. 26.

zlaté jiskry a byla tu zvláštní chudoba, opuštěnost, hrdost a krása, v řeči cizí a takřka němé, a naproti v průjezdě seděl zestarlý švec a klepal kladivem do podešve.“¹

Тук като че ли почти вижда идеално общество.

Чанек и Дурих еднакво не одобряват прогреса на капиталистическото общество и злоупотребата с технологичния напредък. Мотивите им обаче са различни. Чанек се страхува, че човек би могъл да иззуби своята естествена дребнобуржоазна уютна натура, докато той смята за високомерие (хюбрис) да се мечтае за бисквити в магазина на стария Проуза. Дурих вижда в тях ликвидирането на духовното в човека, още една бариера за общуването между човек и Бог. На изложбата на Британската империя Чанек е ужасен, че африкански племенни резбари са станали наемници на западния капитал. А в картината на десакрализацията от капитала на генуезку палат той демонстрира известна предвидливост, въпреки своето почти хермановско снизхождание: „A ty mramorové paláce, at se jmenují Doria, Balbi či Cambiaso, jsou dnes vesměs obsazeny bankami; ani nebudu vykládat, co si o tom myslím, ale tohle jsem našel všude. Ten osud čeká jistě i kostely; za postranními oltáři budou sedět pokladníci až po prokuristy, za hlavním oltářem pak sám náměstek ředitele; vrchní ředitel bude ovšem rezidovat ještě výš, na pravici Boha Otce Všemohoucího.“²

Някои от изредените неща изглежда да са се случили в Кремона до времето, когато Дурих пристига там:

„Kremona však propadla zpuštění a úřednímu jako kterékoliv jiné město evropské. Přijetí na biskupství bylo sice velmi přívětivé, ale dostalo se výkladu, že všechny řeholní a jiné církevní budovy několikrát propadly moci světské a změnily nejen účel, ale i tvářnost tak, že dnes nikdo neví, co kde v Kremoně stálo.“³

Дурих прави кусела гримаса на технологичния прогрес по пътя си към Берлин, когато прехвърля наум различните

форми на немския аг. Той смята, че е изцяло оставен на

благоволенieto на технологията и

¹ PDŠ, s. 37-38.

² IL s. 76.

³ ŘC, s. 38.

си представя как някой натиска бутон в Берлин и влакът, в който пътува, заедно с релсите и междунните станции внезапно се издига във въздуха, като че ли е на подвижен мост, а пътниците изведнъж се оказват на гара Анхалт. В своите пътеписи обаче Дурих като цяло казва много малко за технологията.

Могат да се забележат сходства във впечатленията на Чапек и Дурих от Венеция и Рим. Нито един от тях не се чувства привлечен от Венеция. Причините обаче са различни. Чапек не одобрява нейната показност и проявява своето неовъзрожденско съмнение към всичко, което принадлежи към барока; смята, че това е място, което изключва неговия „обикновен човек“: „Jediný vlastní talent mají Benátky, a to je stát Barokem. Jejich orientalismus, jejich dekorativní gotika, jejich těžká renesance, to všecko je předurčovalo, aby se staly nejbaroknějším městem naší planety; a když přišel vlastní barok, Benátky už ležely bradou nahoru, nemylím-li se v dějinách. ...Benátky mají jen paláce a kostely, dům prostého člověka není prostě nic. ...těch sto nebo dvě stě paláců, to není kultura, to je jen bohatství; to není život v kráse, to je okázalost. A neřkejte mi, že je to náramný nedostatek místa; je to pro nějakou náramnou netečnost.“¹

В *Пътуване до Рим* Дурих говори за Венеция като за отблъскващо нереална и това несъмнено отразява неговото негативно отношение към всичко от края на деветнадесети и началото на двадесети век; отношение, което изразява и *Излет до Испания*. Декагентите са се интересували от Венеция, защото тя олицетворява упадък на европейската цивилизация, защото е мизмично мистериозна и защото притежава гъха на миналото изящество и аристокрацията. Като иронизира този интерес на декагентите, Дурих също се присмива на писателите декагенти (въпреки сочността на собствения му стил, въпреки отявления римокатолицизъм на чешките декагенти, Дурих е в много по-малка степен под влиянието на декагентите, отколкото

¹ П., с. 14-15.

Чапек или дори представителите на левия авангард): „Což jsem

Jaroslav Maria (1870-1942), Jiří Karásek (1871-1951), nebo Miloš Marten (1883-1917)? Jsem dekadent? Aní mne nehne!“¹ Когато сравнява неблагосклонно венецианските момичета с тези от Оломоуц, той казва, че има по-грозни неща в Оломоуц, като например следвоенни статуи и паметници, отколкото където и да е във Венеция. И аз лично се чудя дали той не мисли всъщност за статуята на Масарук. За разлика от Дурих Чанек не харесва Рим. За Чанек, отново, Рим е барок. Преди всичко Чанек намира Рим обезпокояващ, докато Дурих го намира очарователен, колкото и отегчителни да са жителите му. „Řím je nesmírná záhada, ohromná past. Mlčí; zamlčuje a skrývá všecko, co by hledající chtěl slyšeti a viděti. Jest jako duše, která nic neví a přece všecko ví, nic necítí a přece všecko cítí. Znameníť strážce tajemství.“²

Възгледите на Чанек и на Дурих за изкуството, базирани върху това, което виждат в Италия, изглеждат противоположни. „Хуманистът“ Чанек вижда великото изкуство като продукт на личността, която може да вложи нещо от себе си във всеки детайл. Дурих, от друга страна, вижда изкуството като нещо полезно за собствените му изследвания; картините са предимно история на човешката слабост, а изкуството е изповедно по отношение на цялото човечество и като такова е много по-полезно и от най-богатия исторически архив. Чанек е любовникът, Дурих – студентът на човечеството. Техните реакции към Веласкес (в сбитите изложения, тъй като Дурих прекарва известно време, търсейки персонални характеристики в неговите портрети) разкриват индивидуалните им идеологии, тъй като Чанек се възхищава от рационализма на художника, а Дурих – на неговата чувствителност. Чанек пише малко премъдро: „Velazquez byl příliš suverenní malíř, než aby jen sloužil; a příliš velký pán, než aby jen maloval, co viděl. Viděl příliš dobře, než aby se jeho

ořima nedíval celý jeho jasný a svrchovaný rozum.“³ Дурих пише с повече достоинство: „nezastřel

¹ PDŠ, s. 19.

² ŘC, s. 81-82.

³ VDŠ, s. 43.

žádné slabosti a v tom je velká krása: ale on také nepřehlédl žádného původu a ani nejmenšího náznaku té ušlechtilosti, která roste z utrpení, ať už je to utrpení jakékoliv.“¹ Реzоумираните коментарии на Чапек и Дурих върху Гоя са по-малко противоположни. Чапек го вижда като някоя, който обръща човек с краката нагоре, така че да може да погледнем в ноздрите и пастиа му; Гоя е изследовател на човешката грозота; той е нерафиниран и агресивен, и въпреки това изпълнен с патос; Чапек го вижда като борец. Дурих го вижда повече като магьосник, който едновременно предизвиква ужас и съчувствие, и като прекалено благороден характер, за да се подиграва на човечеството. И двамата смятат Гоя за ненадминат.

Чапек и Дурих са възприемчиви пътешественици през Европа, макар че Чапек има склонността да търси гетайли, често странни гетайли, а Дурих търси атмосфери и есенции. За Дурих Италия и Рим формират центъра на Европа, което е в съответствие с неговата идеология: „Není v této zemi všechno dokonalé, ale to, co zde dokonalé jest, může být vzorem celému světu. Bez Italie byl by svět dosud barbařský. Italie...Jest vlastním mozkiem Evropy a celého světa. ... Opouštěti Řím je těžko; zdá se, že jest nutno opět jednou se tam vrátiti, ale jest to zdání klamné; neboť Řím nutno míti vždy a všude s sebou.“²

Дурих е юнионист на духа, но националист, който не може да приеме идеята за Европа като федерация от сържави. За определен период от време Хабсбургската империя е била най-близо до федерална Европа, свързайки Централна Европа с Испания, страните до екватора и повечето от Латинска Америка. В *Картини от Холандия* (Обrazy z Holandska) Чапек се забавлява с хабсбургската идея, която описва като „barokní pokus o dynastickou Panevropu, ba o více než to: o jakýs takýs svaz poddaných národů“; за хабсбургските монарси нък казва, че са „zabrali velkou skutečnost – a velkou možnost.

Buď jak buď, byla to velká idea čehosi jako nadstátu.“³ Чапек продължава да се надява на нещо подобно в бъдеще.

¹ PDŠ, s.86.

² RC, s. 91.

³ OZH, s. 53.

Виена е проблемът от последните векове на Империята. И гори след като се е разпаднала, Империята остава лош вкус в устата на Чанек и Дурих. Когато Чанек отива във Виена по път за Италия, той не изпитва никакво съчувствие към следвоенните страдания на виенчани. Той намира града просто „mrtvé“, а жителите му „jaksi stíněný“ (II с.10). Дурих презира виенския барок, който той смята за „vuročten jen na zevní illusi, která při své vnitřní prázdnotě je mistrovsky dokonala.“¹ Единственото, което го привлича във Виена по пътя му за Испания, е Шьонбрунската зоологическа градина и той открива, че изучаването на лицата и жестовите на животните му дава по-гълбоко прозрение за човешките настроения и за всеки, който е срещал жена, изглеждаща като лама; така завършвам с това, с което започнах, с жените на Дурих: „Lama je však zvíře aristokraticky degenerované; je to morbidní arcivévodkyně se skvělou, jemnou bílou zimomřivou srstí a dlouhým krkem, který se stále chvěje zimničným přežvykováním; veliké oči jsou polozakryty průsvitnými namodralými blanami, špičky uší jsou ostré a ušlechtilě zahnuté a noblesa tohoto zvířete se jeví zvláště v tom, jak uší vzpřimuje. Její vznešenost má nohy trochu slabé, téměř pod ní klesají. V samotě parku jest jí dobře, prohánět ji však v cirkuse – to jest jakási demagogická msta.“²

По характер мя не може да не ни напомни за нимфата Европа в романа от XV в. *Брунцвик*. Когато чешкият владетел нима Европа гали може да сподели удоволствията от нейната плът, мя отговаря, „Časem tuožeš, a časem nemuožeš“.³

**Превод от английски:
Десислава Драгнева**

¹ ŘC, s. 91

² PDS, s. 15-16.

³ Версията, публикувана от Ярослав Колар и Милада Новакова, *Próza českého středověku*, Praha, Odeon, 1983, s. 167.

Преводът е направен по:
Dobrava Moldanová, (red.) *Cesty a cestování v jazyce a literatuře : sborník příspěvků z konference konané 6.-8.9.1994*, Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1995.

Маргарита Кюркчиева

Те стигнаха до мен най-напред в книжното си подобие – три внушителни по обем сборника избрани статии от електронните течения на *Britské listy* (Britské listy) през 2000, 2001 и 2003 г. – публикации, чиято проблематика не отмираще със смяната на календара. В ръцете ми на всепоглъщаща читателка ме попадна благодарение на главния редактор и явно интересът към печатните издания беше достатъчно голям, за да се изчерпват тиражите: първия сборник от 1999 г. озаглавен „...*kak chejite tislyat*“ дори не видях, а и тогава още не познавах Ян Чулик.

Кой е Ян Чулик?

Роден е през 1952 г. в Прага Скорпион. Завършва английска и чешка филология във Философския факултет на Карловия университет с докторат върху сравнителна фонетика на двата езика. През 1978 г. се преселва в Шотландия заедно със съпругата си – англичанка, която и до днес преподава

чешки език и литература, история, публицистика и кино в катедрата по славистика на университета в Глазгоу. През същото време той се посвещава на активна журналистическа дейност: редактор и сътрудник е в чешката редакция на *ББС* и радио *Свободна Европа*, в академичното списание *Scottish Slavonic Studies*, в списанията *Přítomnost* и *Listy*, изготвя английския вариант на двуседмичника *Informace o Chartě 77* под заглавие *Uncensored Czechoslovakia*. През 1991 г. издава в Прага труда си *Knihy za ohradou: Česká literatura v exilových nakladatelstvích*. Заедно със съпругата си основава киностудия, в която произвежда документарни и художествено-рекламни анимационни филми. В последно време проявява все по-голям интерес към съвременното чешко кино, участва като член на журюта в няколко фестивала за млади кинотворци, пише статии и рецензии за тях.

От м. юли 1999 г. издава електронен вариант на *Бритске аисти* – вестник с мотото: „Ежедневник за всичко, за което в Чешката република много не се говори“, където конфронтира становища по актуални въпроси от различни източници.

Ян Чулик притежава завидна информираност върху много широк кръг теми, което в битността му на журналист е безспорно предимство, но същевременно е и нож с две остриета: в такива случаи винаги грози опасност да се стигне до въображаемата граница, когато човек „знае Нищо за Всичко“ (за разлика от другата крайност, когато „знае Всичко за Нищо“). Тази опасност Ян Чулик умело и госта успешно избягва, като привлича сътрудници с професионални познания в конкретни области и с разкрепостено мислене. Завидна е и неизтощимата му работоспособност.

Книжните (както и електронните) броеве на *Бритске аисти* представят собствените, до голяма степен независими от външни внушения, становища на

авторите по актуални теми, вълнували чешкото общество през изминалите години. В тях ще намерите политически коментари, нелицеприятни оценки за действията на лица, заемащи най-високи държавни постове, разсъждения върху фрагменти от текущото всекидневие, горчив опит от стълкновенията с тромавата администрация в страната, редом до тревогите за състоянието например на противопожарната защита или учебното дело, ще срещнете рецензии за книги, филми, художествени изложби и фотоизложби... най-често видени с очите на „страничния“ наблюдател. Ян Чулик, а и сътрудниците му, не се страхуват да боравят с парещи теми, да кръстосват шпаги с колеги от други периодични издания и с мастити теоретици от различни области, а становищата им по дискутираните въпроси, както и оценките на редовите читатели – положителни и отрицателни, – редакторите не се поколебават да публикуват върху страниците на *Бритске аисти* без излишно редакторско фризирание, водени от принципа, че никои не

притежава патент върху истината.

При списването на *Бритске листи*, както и в редица други сфери на обществения живот, се наблюдава едно доста непознато доскоро явление: съперничество, стълкновение между „заграницните“ и „местните“ чехи!

Емигрантите, пребивавали продължително в чужбина, не винаги са приемани без резерви от хората, понасяли десетилетия наред „сладостите“ на тоталитарния режим.

„Заграницните“ често не уучват точната мярка, не премерват добре тона си, макар и водени от най-искреното желание всичко в родината им да стане час по-скоро толкова хубаво, колкото те биха желали. „Местните“ чехи се чувстват в положението на ученици, на които учителката се кара, че не са написали добре домашното си, и реагират съвсем разбираемо: „На вас ви е лесно, вие си живеехте царски в чужбина, докато ние тук едва дишахме под постоянен тормоз, а сега идвате да ни поучавате!“ Истината, както обикновено, е някъде по средата.

Заинтересувах се как мои приятели в Чехия приемат изданието. Отзивите се движеха в доста широк диапазон: от „Тоя пък какво си мисли! Многознайко!“ до „Обичам да го чета, много интересни неща откривам там!“ – но и едните, и другите следяха *Бритске листи*, – с различна фреквенция, разбира се, но по-скоро редовно, отколкото спорадично. Далече съм от мисълта, че съм провела социологическо проучване как се възприема изданието, безспорно е все пак, че то е утвърдило мястото си сред другите медиуми. А се чете и от чешката диаспора извън страната. Показателно е, че се издържа от реклами и от доброволните финансови помощи на предани читатели (и забележете: внесените суми се приспадат при данъчното облагане на дарителя!). Илюстрация към казаното е дискусиата, подробно отразена в сборника от 2000 г., озаглавен „... как чехите действат“. По повод статията на Ян Чулик „Образованите хора в днешната Чешка република“ се разразява бурна дискусия за моралния дълг на тези хора, в дебата се включват изтъкнати културолози,

писатели, литературни теоретици и критици, изказват се мнения „за“ и „против“ автора. Буря от негодуване през 1998 г предизвиква и статията му „Ликуването на тълпата след хокейната победа“, което авторът определя като „инфантна глупост“ и обвинява масмедията, че подклаждат прекомерен национализъм и манипулират масите, като квалифицират хокейната победа като победа над комунистическото минало и подстрекават запаленците да скандират името на хокеиста, герой на деня, като го сочат за желан бъдещ президент на републиката: следват обвинения срещу автора, че той обижда чешкия народ, че не разбира от хокей и от патриотизъм. Сборникът от 2001 г. е посветен изцяло на телевизията и събитията, разиграли се във връзка с кризата в една от най-влиятелните масмедии, чиято немаловажна задача е да утвърждава в обществото демократичните принципи и да възпитава у творците и консуматорите на телевизия висок обществен и

професионален морал. Сборникът носи подзаглавие: „Факти, които скрива от вас“. Сборникът от 2003 г., с респектиращ обем 704 страници, носи заглавието „...*как чехите воюват*“ и е разделен на 13 тематично обособени части. Освен основните автори Ян Чулик и Щепан Котърба, представени са живеещият в Прага бразилски журналист Фабиано Голго, бохемистката абсолютистка на университета в Глазгоу Кетрин Мърфи и др. Сборникът съдържа и кратки бележки за авторите на статиите в броя, азбучен показалец и цветна фотопритурка. Вниманието веднага привличат заглавията в раздела „Медии, общество, политика: поглед от друг ъгъл“ и още първото от тях: „Чешкото общество: Кога ще се отървем от швейковщината?“, или статиите на тема обективност и журналистически морал: „Информационните предавания в чешката телевизия – в ръцете на телевизионни концесионери: Вие ще ни плащате, а ние ще ви манипулираме информацията.“ Размишления за целите, които

си поставя изложбата „Чехословашки социалистически реализъм 1948 – 1958“, и за начина, по който се приемат днес художествените творби от онова време, можете да прочетете в статията „За религиозния екстаз при сталинизма и монолитния поглед върху света“. По повод избирането на Клаус за президент се появява статията „Получи ли Чешката република такъв президент, какъвто заслужава?“ с мото „Би могъл да бъде и Карел Гот...“, а месец по-късно излиза публикацията „Защо никой не пише, че Клаус е символ на дивия капитализъм през деветдесетте години?“ По същия повод Щепан Котърба публикува статията: „Шансът на Клаус: Всеки друг ще бъде по-добър президент от Хавел, всеки друг ще бъде по-добър политик от Шпидла“. В раздела „Няколко погледа към кинематографията“ Ян Чулик анализира тенденциите в съвременното кино, а от позициите на днешния зрител дава оценка за филмовото наследство от 60-те години, като обръща специално внимание на творчеството на Милош Форман.

Погледът на изкушения от литературата читател несъмнено ще се спре най-напред върху раздела „Какво пишат чехите“. Заглавията на рецензиите за книгите на Михал Вивез „Неверната Клара: Абсолютна рутина“ и „Вивез: Литература или политически памфлет?“ за „Прекрасни години с Клаус“, сами по себе си говорят госта. Статията „Случая Павел Кохоут – разказ за това, как стагото ви изхвърля“ излиза по повод книгата на Павел Косамик „Феномена Кохоут“. Провокативно звучащо заглавието „Навлизаме ли във времената, когато ще се казва: Той е чех, наистина, обаче е свестен човек.“ по повод книгата на Вилем Хейл „Същността на спора“. За първите литературни прояви на Милан Кундера, които авторът ревниво държи в сянка, Ян Чулик пише статията „Беше ли ерата на сталинизма време на „наивното безгрижие“?“ В сборника за 2003 г. са включени и рецензии за книги на Ян Кржесадло, Лубомир Махала, Иван Йелинек, Ярослав Вејвода, Ирена Доускова.

●
В късните вечерни часове, преди да изключа компютъра, отварям по навик в Интернет *Бритске аустри* (а и другите вестникарски интернет издания) и все си казвам: „Само десет минути, само да погледна заглавията!“, а следващият поглед върху часовника показва, че е отлетял поне час, та и повече, защото, сами знаете, колко изкушения предлага Интернет...!

С интерес следя статиите и дискусиите върху новостите в езика, рецензиите за книги и филми, разсъжденията върху вечните човешки теми. И политическите коментари, естествено. И статиите на тема *религия*. На мен – човек, отрасъл и възпитаван в най-брутален, най-невежествен атеизъм, ми липсва грамотност по въпросите на християнството и другите религии, затова истинско откровение са статиите на ерудирани теолози (за жалост не православни), които разсъждават върху мястото на религията в съвременния свят и живота на днешния човек, за религиозност, разумно осъзната, далече от

неумело пропагандираната вяра, често пародийно сведена до псевдонабожност, суеверие и показно практикуване на т.нар. „традиции“ и „ритуали“, нерядко лишени от духовно съдържание. А безкрайно интересна в тези статии е и лингвистичната информация – етимология на редица религиозни термини и фонетичното им трансформиране.

●
Дотук прелистих накратко трите книжни публикации на *Бритске аустри*, с които разполагам, без да смятам, че бележките ми създават пълна картина за всекидневника. С разрешението на г-н Чулик подбрах и подготвих потпури, които си позволявам да предоставя на любезното внимание на читателите на *Ното Bohemicus*. Замолих го също така да отправи към същите тези читатели няколко думи в обем между 10 реда и 10 страници. Той охотно се отзова и изпрати материала, написан специално за българското бохемистично списание, който тук представяме в оригинал.

Bulharským čtenářům

Jan Čulík

Je poněkud hloupé psát o časopise, který sám vydávám. Právem mě může kdokoliv obvinít, že si dělám reklamu. Tak to berte s rezervou. O časopise by měli mluvit spíš kritikové, ne jeho tvůrce a šéfredaktor.

Mohu vlastně jen svědčit o tom, proč jsem před lety začal vydávat Britské listy. Žiji víc než pětadvacet let v Británii a mám možnost konfrontovat každodenní britský pohled na skutečnost – hlavně ten, který se projevuje ve sdělovacích prostředcích – s tím, jak probíhá společenský diskurs v České republice, ve společnosti, která měla to neštěstí – jako společnost bulharská – že v ní po dlouhá desetiletí vládl totalitní komunismus.

Avšak vzhledem k tomu, že je všechno vždycky daleko složitější, než jak to na první pohled vypadá, je nutno se ptát: Jsou skutečně všechny nešvary, které se nám na dnešních postkomunistických společnostech nelíbí, opravdu jen důsledkem oné dlouholeté nadvlády komunismu? Od pádu komunismu uplynulo už patnáct let. Už patnáct let si Češi mohou na svém území dělat, co chtějí. Dokázali vytvořit společnost, s níž by byli spokojeni? Spíš ne.

Britský televizní novinář Jeremy Paxman zkoumá ve své knize *The English*, možná kontroverzně (existují totiž vůbec nějaké typické „národní vlastnosti“?), to, co vidí jako typické charakteristiky příslušníků svého národa. Poukazuje na to, že mezi Angličany bylo vždycky jen velmi málo malířů. Moc jim nešlo ani skládání klasické hudby: anglickou národní hudbu jim vlastně vytvořil Němec, Georg Friedrich Haendel. V jedné věci jsou však podle Paxmana Angličané vynikající – při psaní, při verbální artikulaci, při věcné analýze problémů. Asi není náhodou, že Angličané mají velkou literaturu. Mají také velmi dobrou publicistiku, a to jak tištěnou, tak publicistiku elektronických médií, zejména rozhlasu, ale i televize.

Je nemožné žít skoro třicet let v Británii – anebo, přesněji, rozkročen, jednou nohou v britské a druhou v české společnosti – a nepovšimnout si obrovských rozdílů, které spočívají v tom, jak se britská společnost na jedné straně a česká společnost na straně druhé zmocňuje skutečnosti, jak obě společnosti reagují na aktuální politické a společenské problémy dne, na mezinárodní otázky i na domácí skandály.

Srovnávání kultur je nesmírně užitečné. Jakmile objevíte rozdíly, je podnětné analyzovat, proč ty rozdíly existují, co je motivací toho, že v jedné kultuře lidé na daný problém pohlížejí tak a v jiné jinak. Vznikají tak nové myšlenky.

Tak toto je motivací a důvodem existence pro internetový deník Britské listy.

Snad nejdůležitější službou, jakou býval mohl Západ pro postkomunistické země po pádu komunismu koncem osmdesátých let udělat, by bývalo bylo jejich občany seznámit se zkušeností, jak na Západě fungují nejlepší sdělovací prostředky a jak se – adversariálním, tvrdým, kontroverzním způsobem – účastní kontroly, tvorby i rozvíjení demokracie.

Bohužel, Západ to neudělal. Namísto toho bylo do středovýchodní Evropy ze Západu importováno jen to nejpitomější.

Je pravda, že to, jak fungují dobré sdělovací prostředky v zralé demokracii, je zkušenost, která je v podstatě nepřenosná. Většina mediálních odborníků v západní Evropě – pokud se vůbec sdělovacími prostředky postkomunistické Evropy zabývá a něco o nich ví – se ve svých studiích především soustřeďuje na statistiky – kdo jakou televizi či rozhlas vlastní, anebo jaké jsou ony koláče sledovanosti. Skoro nikdo neanalyzuje, jaké se v jednotlivých postkomunistických zemích vysílají televizní a rozhlasové pořady a do jaké míry se odlišují – či neodlišují – od

pořadů v západoevropských zemích. Nikdo nesrovnává, co se kde vysílá.

Zprostředkovat nejlepší západní novinářskou praxi do zemí středovýchodní Evropy je nesmírně složité. Nevím, kdo by to mohl dělat. Potřebujete lidi, kteří by dobře znali kulturu cílové země, měli by být v ní rodilými mluvčími, ale zároveň by měli mít dlouholetou zkušenost života na Západě. A nesměli by být politicky zaujatí – nesmějí fandit žádné politické straně ani žádnému politickému seskupení. Nesmějí také propadnout typickému emigrantskému syndromu – vyta-hovačnosti: „My jim tam těm chudákům na Východě ukážeme, jak se to správně dělá.“ Často totiž vychází najevo, že i v západních zemích existují velmi podobné problémy jako na Východě, i když mnohdy jen v umírněnější formě.

Už před pádem komunismu jsem pracoval jako novinář – byl jsem externím spolupracovníkem českého vysílání BBC a Svobodné Evropy. Po pádu komunismu jsem se snažil prosazovat v českém prostředí nejlepší zásady anglosaské – ale co to povídám, přece i české! (Máme Karla Havlíčka, Ferdinanda Peroutku, Karla Čapka) novinářské praxe. Po dvaceti letech normalizace tomu však bylo, jako kdyby česká společnost pozbyla schopnosti řeči. Nedávno o tom psal v Britských listech obecněji Bohumil Kartous:

Je úžasné sledovat, že velice vnímaví lidé, se kterými se setkávám, mají často – vůči svému intelektu – velice omezené a ochuzené vnímání reality, ačkoli v jejich osobnostech lze často rozpoznat původně velice otevřeného ducha. Jenže on je blokován jakousi zvláštní zkušeností, která mu nedovoluje se vyjádřit, je to něco jako psi řetěz, který je nikdy dál nepustí. Ten řetěz je z něčeho jako strach, nedůvěra a touha patřit k něčemu, k něčemu konkrétnímu a stabilnímu, k něčemu, co tahle atomizovaná společnost nedává.

Já mám zato, že podstatou společenského pokroku je kritičnost a pochybnost, podvracení zavedených názorů. S takovým postojem jsem musel v devadesátých letech v České republice nutně narazit. Otevřenější demokracie přišla do českého prostředí až s pádem vlády Václava Klause, ke konci devadesátých let. Obě části někdejšího Československa, Česká republika i Slovensko, si musely projít nejprve tvrdou, paternalistickou, autoritářskou postkomunistickou etapou. Tou byly Čechy za Klause a Slovensko za Mečiara, až tak do roku 1997.

Tehdy se nesmělo v českých médiích kritizovat: kdo kritizoval vládu, byl označen za komunistu. Ve sdělovacích prostředcích vládl konvenční názor prostřednosti. V týdeníku *Reflex* to 10. května 1999 výstižně popsal novinář Bohumil Pečinka:

Český novinář se pohybuje v prostředí maloměsta. Ve správném

českém maloměstě je určující hlavní proud, který vytváří veřejné mínění, nesmiřitelně terorizuje ostatní pochybovače a vede je ke shodnému stanovisku. Na malém městě se příliš nediskutuje, ani zde nedochází k větším myšlenkovým výbojům, i když se toho nakecá až až, ale spíše se, řečeno s Karlem Poláčkem, „vedou řeči“.

Maloměsto většinou toleruje jednoho až dva lidi, kteří přinášejí jinou zkušenost, ale jsou to v podstatě – z pohledu vážených tvůrců hlavního proudu – tolerováni „blázní“, k nimž se město chová se shovívavou nadřazeností. Ostatní lidé jsou buď nemilosrdně semletí pod nánosem banalit a konvencí, nebo vypuzeni z maloměsta.

Maloměsto nezná vyhraněné názory pravé nebo levé, konzervativní či liberální, takový luxus si věru dovolit nemůže. Maloměsto dosud ctí starou obrozenskou tradici jednotného a jednotícího národního názoru, jedné široké pravdy. Novináři se tváří, že skrze monitor jejich počítače přichází sama pravda (a někdy i láska). Mimochodem, zkuste určit, jaké názorové proudy reprezentují celostátní deníky, s výjimkou jasně vyhraněného Práva?

Musíte se zařadit. Protože maloměsto ctí hlavní proud, je důsledné v jeho obraně před všemi nesouhlasnými názory a projevuje v tomto ohledu pozoruhodný stádní pud. O reálné situaci se dozvíte pomalu, zato je často dostatečně zdůrazňováno, jaký se má zaujmout správný postoj. Jakmile otevřete české noviny, už vás

nějaký komentátorský panák škatulkuje: jste komunisti, zbabělci a milovníci starých pořádků? Tak si myslíte tohle. Jste demokrati, inteligenti a máte charakter? Tady je váš názor. Nechcete tam ani tam? Na to, holenkové, zapomeňte. Už jste v Čechách. Musíte se zařadit.“

Tón komunikace uvnitř hlavního proudu na maloměstě mívá dvě základní polohy: šťavnání a mručení. Šťavnáním popsal Poláček svého času libování si v libovém patosu (“ta naše pěkná transformace“) a jako opak blbou náladu v podobě „zlostného mručení“ a „nařikavého brblání“ (“všechno je ukradeno“.) O tom, která z poloh je zrovna v kursu, rozhoduje samozřejmě nálada doby.

Akteři hlavního proudu předvádějí několik dobových tanců. Jedním z nich je hra na politiku. Je to hra na jako by. Všechno se rozzvání do neurčita a vytváří se zdání politické iniciativy – obě strany jsou spokojeny a život jde spokojeně jinudy.

Politika je ve skutečnosti praktická akce, směřující ke změně určitého stavu věcí. Na to se na maloměstě myslí, až když začne hořet. V té chvíli vstupuje na scénu starý dobrý nezvolený ministerský úředník, který nějakou tu předlohu zákona nějak napíše.

V této atmosféře bylo nesmírně obtížné dělat řádnou novinářskou práci. Člověk byl napospas nedovzdělaným a bojácným redaktorům, kteří se buď o skutečných problémech báli psát, anebo když už

článek přijali, s železnou pravidelností z něho vždy vyškrtli a zcenzurovali argumentační jádro. Jako by bylo pravidlem, že co vyjde v českých establishmentových médiích, musí být vykleštěné a ploché.

Na základě této frustrace vznikly v červenci 1996 Britské listy, původně jako příloha internetového deníku Neviditelný pes, který rediguje autor science-fiction, spisovatel Ondřej Neff. Název Britských listů byl Neffův – Ondřej se domníval, když jsem mu poprvé v roce 1996 napsal, že jsem jakýsi student v Británii a budu pro něho psát turistické články o životě v ostrovní zemi. Časopis se však velmi rychle změnil ve výrazné a vlivné – často nenáviděné – periodikum. Dnes má přibližně 9000 čtenářů denně a měsíčně si ho alespoň jednou otevře cca 90 000 počítačů.

Mottem je „Deník o všem, o čem se v České republice příliš nemluví“. Děláme časopis v podstatě dva, a to zcela zadarmo. Já v Glasgow či v ČR a kolega Štěpán Kotrba v Praze. Je důkazem neuvěřitelné síly internetu, že bezplatná práce pouhých dvou lidí může mít tak obrovský vliv.

Protože nemáme ani redakci, ani stálé technické zázemí, to, co publikujeme, musí být výběr. Zaměřujeme se proto systematicky právě na ta téma a na ty diskuse, domácí i mezinárodní, která česká média pomíjejí. Do značné míry existujeme proto, abychom likvidovali jazykovou bariéru mezi Českou republikou a Západem,

kteřá je pro většinu lidí v ČR stále ještě velmi vážnou překážkou. Přinášíme tedy shrnutí nejzajímavějších částí veřejné diskuse o aktuálních problémech ze všech končin světa. Domácími českými problémy se zabýváme tak, že nám čtenáři opakovaně a překvapeně píší, že se prý stále „jako jediní“ vymykáme z unaveného, konvenčního, nepůvodního kruhu českých sdělovacích prostředků. Měli byste to posoudit sami.

Velká část článků v Britských listech je přirozeně o aktuální politice, domácí i zahraničí. Dáváme přednost analytickým rozborům, nechceme publikovat jen zpravodajství. Systematicky se však věnujeme i celé řadě dalších témat, ať už je to ekologie, literatura, český film. Provozujeme metakritiku sdělovacích prostředků.

Vydali jsme dosud čtyři knižní výběry z Britských listů ...*jak Češi myslí* (Chomutov, 1999), ...*jak Češi jednají* (Chomutov, 2000), *V hlavních zprávách: Televize* (o rebelii v české veřejnoprávní televizi o Vánocích 2000, ISV Publishers, Praha, 2001) a *Jak Češi bojují* (Libri a Britské listy, Praha, 2003).

Trávit nad vydáním časopisu každý den po práci šest až osm hodin neplaceného času by za normálních okolností bylo chování šílené. Hlavní motivací, proč to dělám, je však toto: Britský literární teoretik Colin Wilson kdesi napsal, že člověk má ze života vždycky tolik, kolik je ochoten do něho investovat. Žijete-li způsobem „Mouchy,

vemte si mě“, moc toho na světě nepoznáte a neužijete. Čím víc jste ochotni se světem vstupovat do interakce, tím víc vám svět dá.

Vydávání Britských listů je pro mě jedinečným nástrojem jak vstupovat do interakce s českou společností. Za těch osm let jsem se z čtenářských reakcí (denně přichází až 50 dopisů) naučil o české společnosti opravdu hodně.

V poslední době považuji pro sebe za nesmírnou poctu, že se nám podařilo shromáždit skupinu mladých a schopných autorů, tak ve věku od 20 do 30 let, kteří časopis svými příspěvky nesmírně intelektuálně oživují. Taky považuju docela za poctu, že se nám podařilo kolem časopisu shromáždit v české společnosti velmi kvalitní čtenářskou obec. Bulvární média často křičí, že lidé nechtějí nic víc než jen pokleslou komerční zábavu. Podařilo-li se nám shromáždit čtenářskou obec, která znamená, že budeme-li publikovat provokativní literárněvědný článek (Štefan Švec, „Obludárium humanitních věd a arogance přírodních vědců“), přečte si ho do týdne přes 3000 osob; je to, myslím, taky úspěch.

Nikdy v historii se nemohlo poštětit žádnému univerzitnímu učiteli bohemistiky – a zároveň novináři – aby měl takový těsný styk a vhléd do české společnosti, jaký se daří mít editorovi Britských listů.

Vzdejme na závěr proto poctu internetu.

Из „Бритске листи“

[...]

Воюването е не само водене на военни действия, воюването е нагпревара за живот, за изгоди, веднъж то е политическа битка, друг път е война за монопол върху информацията, бой на журналистите против манипулирането, или напротив – чрез манипулирането, воюване срещу дивата икономическа глобализация или срещу декретите на Бенеш, битка за съхраняване на митовете от близкото минало, война срещу правилата, борба срещу Европейския съюз, стълкновение със зазначени полицаи, сражение с подкупни чиновници, битка с глупостта на силните или с това, което виждаме като глупост в света „там, оттамък“...

Битка с вечното недоволство в самите нас. Също като света – светът в самите нас. Чешкото подобие на битката има своя ярко изразена специфика. Тя е лукава до вероломство, тя е изобретателна, безогледно брутална, но от друга страна понякога непонятно хуманна, стигаща до слабохарактерност.

Тя носи отпечатъци от величието на Карел IV, страхливостта на Вацлав, неотстъпчивостта на Хус, шегаджийството на Швейк, мъдростта на Роубичек, гордостта на Масарик, бруталността на Готвалд или отстъпчивостта на Дубчек.

Тя е такава, каквито сме били, каквито сме и ще продължим да бъдем.

Чрез съвременната публицистика е лесно тя да бъде описана.

Защото чешката битка е битка против всички, рамо до рамо с всички.

Из статията „Случаят Павел Кохоут – разказ за това как стагто ви изхвърля“

Житетският път на Кохоут, както и на мнозина млади хора, презърнали след 1948 г. наивната вяра в комунизма, прилича на „отиване и връщане“.

Сталинизмът на Кохоут, така, както той го проявява през петдесетте години, е изненадващо противен, именно защото е агресивен и натрапчив. Възниква въпросът как е възможно човешкият дух да изпадне чак до такава идеологическа ограниченост, до такава пълно унищожение. Лудвик Вацулик прави опит да намери обяснение на това явление: „Комунизмът не е мирозглед, а характер, и този характер при всяка генерация се проявява по различен начин, има различна политическа одежда. Проявява се, като с деянията си човек изпреварва своето познание. Дори когато е воден от най-добри намерения.“

От млади години Павел Кохоут е действителен и енергичен ентузиаст, пропагандатор и популяризатор, театрално обърнат към външния свят. Ако употребим съвременния речник, бихме казали, че умее да си създаде

имидж, което явно през целия живот характеризира личността му. За да постигне намеренията си, той никога не се поколебава да изложи на показ самия себе си и идеите, за които се бори, като използва видимо популистки методи и провокации. Павел Кохоут не се задълбочава твърде много в нещата, той просто възприема и практикува една агресивна политическа религия.

Повърхностното мислене на младия Кохоут, прикрито с идеология, е критикувано с много смелост и открито от Ян Трефулка през 1954 г. в списанието „Хост до дому“. Трефулка пише: „Кохоут е не само сътворец в създаването на определена среда, но явно е и неин продукт, а извън нея той нищо друго не познава. Всичко му е ясно, за проблемите той не разсъждава и, разбира се, не може да каже нищо повече извън прочетеното и чуто. Това е доста неприятно за човек, стоящ извън литературата, но е истинска трагедия за един поет.“ Кохоут е жертва на творческа уловка, вечно е в движение, в

стиховете си за светлите
бъднини той не успява да се спре,
да изживее реалния миг и после да
създаде художествено
изображение на изживяването си.
Той е празен човек, за когото
възторгът е камуфлаж и героична
поза.

[...]

На 28 октомври 1978 г. П.
Кохоут и съпругата му са
принудени да напуснат
Чехословакия. В немски
говорящите страни той има
репутацията на преуспяващ
драматург, но интеграцията му
там не е безпрепятствена и
безпроблемна.

[...]

През осемдесетте години на
Запад П. Кохоут е верен и
неуморен пропагандатор на
пиесите на Вацлав Хавел и на
други чешки писатели. Той
усилено работи за чешката
независимост. И все пак след
падането на комунизма през
ноември 1989 г. никой от Прага
не проявява интерес към него.
Той многократно предлага на
Гражданския форум своя опит,
международни връзки и помощ.
На 13 декември 1989 г. Кохоут
разговаря в Прага с Вацлав Хавел,
който по това време явно е зает
предимно с мисълта как да стане
президент на Чехословакия и как

да елиминира от президентската
кандидатура Александър Дубчек,
комуто е обещал подкрепа при
първите президентски избори.
След 1.1.1990 г. Кохоут за кратко
време е съветник на Хавел по
международните въпроси, внася
редица предложения, но е помолен
да освободи длъжността без
вдигане на медияен шум.

Интересно е да се замисли човек
защо П. Кохоут, който от 1968
г. го изгонването си през 1978 г. е
близък съратник на Вацлав Хавел,
толкова близък, че дори го
нарича свой брат, след 1989 г.
става неприемлив за новия
управляващ екип – навярно в
Храдчани са се страхували, че
Кохоут ще ги засенчи с опита и
енергичността си.

След падането на комунизма
Вацлав Хавел престана да бъде
защитник на човешките права и
се превърна в маневриращ
политик, действващ така, че да
бъде приемлив за новия режим. И
при Хавел явно настъпи онзи
мисловен обрат, който е
истинско разочарование за всеки
независим наблюдател, и на който
след 1989 г. се поддадоха мнозина
интелектуалци. Първият, който
посочи това, е бохемистът
англисист от Глазгоу, бившият
сътрудник на „Литерарни
новини“ от шейсетте години,

преводачът Игор Хайек. Още през 1990 г., след посещение на Чехия, той заяви: „Те сега в Чехия си мислят, че щом комунизмът е свален, могат да се отдадат на почивка. Като че ли няма нужда най-зорко и неотстъпно да пазят и изграждат демокрацията!“

Изглежда критичното мислене и защитата на човешките права за много чешки интелектуалци бяха необходими само като средство, като помощен инструмент, докато те се стремяха да свалят комунистическия режим. Но същите принципи им станаха непотребни, когато „се възцари демокрацията“. „Сега ние сме на власт, за какво са ни независимост, критичност и защита на човешките права при днешната ситуация? Защо да бъдем критикувани ние, новите притежатели на властта, та ние сме демократи!“

В биографичната книга „Вацлав Хавел: трагедия в пет действия“ авторът Джон Кейн описва един знаменателен факт. След като Ян Каван е обвинен в сътрудничество с Държавна сигурност, в един пражки ресторант се срещат Хавел,

Каван и Петър Ухел. Там Хавел казва на Каван, че знае, че Каван никога не е работил за ДС, но добавя, че по политически причини не може да заяви това публично. (През октомври 1999 г. аз лично попитах Петър Ухел за това твърдение на Кейн и той потвърди, че е истина.) Според Джон Кейн този епизод се превръща за Вацлав Хавел в повратна точка на поведението: Хавел продава принципите си срещу политическа кариера. Той се страхува да заяви публично, че Каван е невинен, точно както несъмнено му е било неприятно с него в Храдчани да работи Павел Кохоут – чех, живял дълги години независимо и успешно на Запад, който обаче на младини е бил комунист. С този акт процесът с изхвърлянето на Кохоут от чешкото общество окончателно приключва.

Всички етапи от живота на Кохоут са сериозен повод за размисъл и всички те имат значително по-широк смисъл, надхвърлящ рамките на личната му съгба.

Ян Чулик

Из статията „Милан Кундера и неговото „Незнание“. Любов и антипатия към собственото гнездо“

“Почти всичко, написано от Милан Кундера, е „съвсем лошо“, т.е. не въздейства автентично, не отговаря на реалността, която е много по-сложна, отколкото този автор я описва!“ – го този извод единодушно стигнаха студентите от Глазгоу Юнивърсити на семинар, проведен миналата есен. И все пак смятам, че творчеството на Кундера е изключително стойностно. То е важен стимул за размисъл не само върху съвременната литература, но и върху автентичната действителност около нас. Не приехме остроумните му фрази, но не можахме да отречем, че в творбите си Кундера поставя за разглеждане интересни и актуални проблеми, които са в състояние успешно да предизвикат разисквания и да принудят читателя да погледне по новому на реалността. Макар че в интерпретацията на Кундера реалността е изопачена, когато човек анализира това изопачаване, може много неща да научи.

Тонът на Кундера е нетърпящ възражения и писателят предлага на читателите черно-бяла интерпретация на реалния живот. Читателят протестира: „Но не е така! Всичко е много по-сложно! Защо Кундера напраща на читателите собствените си идеологически тълкувания, внушава им ги арогантно, от собствения си пиедестал, сякаш той най-добре разбира всичко?“ Кундера проповядва твърдението, че действителността е непознаваема, и че всичко, което можем да установим за нея, е фалшиво. Нашето познание при всички случаи е само откъслечно и почти винаги влиза в конфликт с различния начин на познание при другите хора и другите култури. Затова никога между хората не се установява комуникация. Кундеровите герои ни най-малко не разбират света около себе си. Но тъкмо това Кундера съобщава на читателите си, въпреки авторитарно поднесените си съждения. Струва ми се, че не бива да приемаме буквално

декларациите в литературните му творби, нито да гледаме на тях като на постулати с обичайна, общопризната валидност. Гласът на разказвача в произведенията на Кундера е всъщност само една от фигурите в текста, точно толкова измамна, колкото и всички останали протагонисти, макар че посредством този разказвач „писателят“ директно се обръща към читателя и се опитва чрез многобройните си миниатюрни есета, прекъсващи фабулата, да му внуши, че истината е точно такава, каквато я възприема и анализира самият писател. Не е така – и гласът на Кундеровия „писател разказвач“ също греши – именно чрез категоричните си, често на пръв поглед лесно приемливи и по тази причина повърхностно интелегентни твърдения, този глас може да се тълкува като предупреждението на Кундера към читателя да сържи будно вниманието си и сам да прави критична оценка на аргументите. Защото орисата човешка е *Незнамето*.

Кундера всъщност пише определен вид пропаганда или педагогически есета; той просто се опитва да ни образова чрез разказваните случки, построени върху предварително изработени

възгледи. В литературните му творби не стигаме до постепенно прозрение, до опознаване на действителността чрез творчески процес. Напротив, Кундера има предварително изградено виждане и го поднася на читателя чрез разказа, протъкнато с есеистични „разяснения“; а разказът служи само за илюстрация.

(...)

Кундера, проповядващ непознаемостта на света, прави само опит да внуши истината. Той поднася наблюденията си като провокации. А тези провокации не са непременно „истината“ (както никога нищо не е цялата истина). Но все пак с това, с което Кундера ядосва читателя (дали не нарочно?), той дава отличен и твърде стойностен материал за размисления.

Ян Чулик

Превод от чешки:
Маргарита Кюркчиева

Преводът е направен по:

Jan Čulík, Fabiano Golgo, Štěpán Kotrba, Radek Mokřý, Kathryn Murphy, Jan Paul, Jakub Žytek. Jak Češi bojují. Výbor z Britských listů. Nakladatelství Libri a Občanské sdružení Britské listy, Praha, 2003

Бохемистиката в САЩ

Десислава Драгнева

В САЩ чешки език се изучава в университета Браун, като преподавателите там (между които е Масакo Филдър) са членове на Международната асоциация на преподавателите по чешки. Те публикуват *Czech Language News* (Новини за чешкия език). Членове на тази асоциация са учени от девет страни, между които, освен САЩ, са и Великобритания, Канада, Япония и Чехия. Президент на асоциацията е Нийл Бермел, който преподава чешки в Шефийлд, Великобритания, а вицепрезидент – Дейвид Шорт, който работи в Училището за славянски и източноевропейски изследвания във Великобритания. Бакалавърска и магистърска програма по чешки език и литература съществува в университета Колумбия, където преподава Кристофър Харууд, чиято бакалавърска и докторска степен са също от Колумбия.¹

Освен с чешки език и литература, д-р Харууд се занимава и с руска литература – докторската му дисертация е върху Андрей Платонов. В момента подготвя книга, разглеждаща семантиката на боклука в съвременната руска и чешка литература. В Харвард, където също се предлагат бакалавърска и

¹ Това е необичайно за университетската система в САЩ; обикновено възпитаниците на даден университет са по-добре приети в който и да е друг, като идеята е да се обогатява знанието и методите посредством наемане на хора, завършили докторат в друг университет. Оставането на работа в същия университет е рядко и носи кодовото название ‘кръвосмешение’.

магистърска степен по бохемистика, преподава Джонатан Болтън (с бакалавърска степен от Харвард, магистърска от Тексас и докторска от Мичиган). Той се интересува от чешка литература, история и култура, от еврейската тема в централноевропейските литератури, от език и нарративни форми (един от изследователските му обекти например е отношението на наратива в първо лице единствено число към политическата власт по време на комунизма). В момента работи върху монография за литературната култура в междувоенна Прага и върху студия за чешкия антисемитизъм. В Харвард преподава и Алфред Томас (с докторат от Кеймбридж), чиито научни занимания са в областта на средновековната чешка литература, културологията, пола и културата, театъра, операта и киното. Също в този университет в момента преподава и Нора Хампъл (получила бакалавърска степен в Париж), а също и Питър Зуси (с бакалавърска степен от Йейл и докторска от Чикаго), който се занимава с модерна чешка и немска литература.

В Индиана чешка литература преподава Бронислава Волкова (с докторат от Карловия университет в Прага), която се интересува от семиотика и философия на езика, от Пражкия лингвистичен кръжок, от междувоенния период в Централна Европа. В Нюйоркския университет по чешки език обучава Милан Фрисцак, който започва образованието си в Чехословакия, получава магистърска степен в Бъркли, а докторат защитава в Охайо; той е лингвист с интереси не само към чешкия, но и към останалите славянски езици. Автор е на учебник по чешки и на трудове върху Добровски и Копитар. В Държавния университет в Охайо преподават г-р Чарлс Грибъл, лингвист с особен интерес към балканските езици, в това число и към българския, и с по-маргинален към чешкия. Също там работят Марцела Михалкова, Мартин Михалец, Даниел Колинс и Яна Хашамова.

В Принстън чешки език преподава г-р Мирджам Фрайг (с

докторат от Бъркли); към нейните интереси спагат морфосинтаксисът, структурата на дискурса, лексикалната семантика, лингвистичната типология. В Принстън преподава и груг лингвист, емеритус професорът Чарлс Таунсенд, който се занимава предимно със сравнителна лингвистика. Въпреки че чешки език се преподава в Станфорд, в момента там има само допълнителни избираеми курсове по чешки, предимно за студенти, изучаващи руски.¹

Курсовете се водят от Яра Дусатко. В Калифорния (където е и Станфорд) има още два университета, в които е застъпено преподаването на чешки език и литература. Това са Университетът на Калифорния в Бъркли и Калифорнийският университет в Лос Анжелис. В Бъркли занятия по чешки език води Елън Рангер (с докторат от същия университет), която се занимава с чешки език и култура и руска литература. Професор Алън Тимбърлейк (с докторат от Харвард) преподава чешка литература и синхронна и диахронна славянска и руска лингвистика и публикува предимно върху руска лингвистика. Емеритус професорът Уолтър Шамшула (с докторат от Франкфурт) се занимава с чешка културна история, влияние на миграциите върху чешката литература, средновековна чешка литература, чешка теория на литературата, теория и практика на превода; в момента завършва история на чешката литература, която ще бъде публикувана на английски и немски. В Калифорнийския университет в Лос Анжелис чешки (и руски) език преподава д-р Сузан Кресин с

¹ Това е явление, което не е ограничено само в Станфорд; според сполучливия израз на Галин Туханов, в момента на мода е преподаването на руски за бизнесмени - т.нар. „толтсоевски“ - това важи за повечето английски и американски университети.

основни интереси към педагогиката на езиковото обучение; чешка (а също и хърватска, унгарска, румънска и руска) литература преподава професор Майкъл Хайм. Освен че е превел огромно количество

художествена литература от чешки, руски, немски и френски, професор Хайм е публикувал изследвания върху чешката емигрантска литература, както и лингвистични трудове.

В Чикагския университет чешка и руска литература преподава д-р Малин Шернщайн (с докторат от същия университет); нейните основни интереси са в областта на семиотиката, културологията, наратологията, историята на идеите. Чешки език (както и руски) преподава Стивън Кланси (с докторат от университета от Норт Каролина). В Илинойския университет в Урбана - Чампейн, чешка литература преподава професор Дейвид Купър, чиито основни интереси са насочени към чешката и руската литература и култура, национализма, славянския фолклор, славянската теория на литературата; той публикува изследвания и върху словашка литература. В същия университет с руска и чешка литература се занимава и д-р Валерия Собол (с докторат от Колумбийския университет).

В Айова чешки език преподава д-р Итка Сонкова, завършила образованието си в Прага; освен от чешка лингвистика, тя се интересува и от чешката литература през XX век. В Мичигън чешки език преподава професор Индржих Томан (с докторат от Кьолн), който в момента е и декан на Факултета по славистика. Интересите му са в областта на историята на лингвистиката, чешката литература и източноевропейския авангард. В момента гост-лектор е и Зденка Бродска, а гост-професор - Мартин Стари. В университета на Небраска - Линкълн, чешки преподават Томаш Бартулец и Ян Топор, както и Мила Саскова-Пиърс. В университета на Норт Каролина с бохемистика се занимава професор Лора Янда, която е същевременно и директор на Центъра за славянски и източноевропейски ресурси; тя работи в областта на западнославянските езици и когнитивната лингвистика.

В Пенсилвания чешка литература (а също и руска) преподава професор Питър Стайнър, чиито докторат е от Йейл. Той се интересува от теория на литературата и съвременни славянски литератури и култури. Неговата книга *Руският формализъм* е преведена на японски, италиански и български. В Тексас чешки език и литература преподава г-р Крейг Крейвънс (защитил докторат в Принстън); основните му интереси са към съвременната чешка и словашка литература, към дисидентската чехословашка литература, както и към руско-чешките литературни отношения. Той превежда чешка литература на английски (между преведените от него автори са например Неруда и Парал). В Тексас работи и Хана Пихова.

Във Вашингтонския университет чешки език и литература преподава Ярослав Солданова, чиито научни занимания са основно в областта на чешкия фолклор. В университета Уисконсин - Мадисън, преподава г-р Дейвид Данахер (с докторат от Браун); той се интересува от славянско езикознание и от творчеството на Вацлав Хавел.

В Йейл чешки език преподава Карен фон Кун, която защитава доктората си в Монреал; освен от съвременни теории за преподаването на език, тя се интересува от литература (проза и грама), кино и сценаристика, от чешки писатели и кинодейци емигранти, особено от Милош Форман.

Вацлав Хавел и инвазията в Ирак

(с постоянни препратки към окупацията на
Чехословакия от Съветския съюз през 1968 г.)

Питър Стайнър

*Фактът, че аз не съм като Вас
не ме освобождава - поне не пред
собственото ти съзнание - от задължението
да заемаш позицията и да Ви осведомя за това...*

из писмо на Вацлав Хавел до Александър Дубчек
от 9 август 1969 г.

Преглеждайки набързо първата страница на любимия си вестник в сряда, 21 август 1968 г., и прескачайки познатата заглавка „Пролетарии от всички страни, съединявайте се!“, читателите на *Правда* се натъкват на новини, които изведнъж правят значението на лозунга твърде релевантно: „ТАСС бе упълномощена да съобщи, казва официалното комюнике в типичния съветски журналистически стил, че представителите на Партията и на правителството на Чехословашката Социалистическа Република се обърнаха към Съветския съюз и грузи съюзни правителства с искане да предоставят на своите братя, народа на Чехословакия, спешна помощ, включително военни сили. Този апел се отправя поради заплахата към съществуващия социалистически строй в Чехословакия и към установената конституционна държавност от страна на контрареволуционни сили, които са в споразумение

с външни сили, враждебни към социализма.“ Позовавайки се на „правото на правителствата на индивидуална и колективна самозащита“ и „истинските интереси на страните [от Варшавския договор] за запазване на мира в Европа срещу силите на милитаризма, агресията и реванизизма, които небедно са хвърляли европейските нации във война“ (ТАСС), гругарят Брежнев не може да не обърне внимание на искрената молба от „здравото ядро на ЧКП“, както по-късно са наречени подписалите писмото, и предоставя „братска помощ“ под формата на половинмилионна войска, която да събори местното правителство, та да може да го замени груго по съветски образ и подобие.

Около трийсет и пет години по-късно в груг един вестник – с интерпретации диаметрално противоположни на тези на добрата стара *Правда* – писмо, подобно по фарисейския си тон и агресивната си цел, се появява в уводната статия на *Уол Стрийт Джърнал*. Озаглавено „Заедно стоим“, то е подписано от осем европейски държавници и малко или повече възпроизвежда обвиненията на САЩ срещу Ирак, към които Съветът за сигурност на ООН се оказва толкова забележително неотзивчив. В името на ценности, споделяни със САЩ, „демокрация, свобода на личността, власт на хората и власт на закона,“ те изискват „да освободят света от опасността, в която оръжията за масово унищожение на Садам Хюсеин го поставят“, което, комбинирано с „тероризъм, е заплахата, чийто последици не биха могли да се предвидят... Резолюция 1441 е последният шанс на Садам Хюсеин да се обезоръжи с мирни средства,“ изисква писмото, или в противен случай... (Aznar). Имайки предвид военните мускули на осемте страни, чийто лидери издават предупреждението, този ултиматум на пръв поглед може да изглежда госта донкихотовски. Но само ако не се обърне внимание кой е имплицитният агресант на писмото – човекът, в чиято власт е да накара Хюсеин да каже „чичо“. За да успокои страховете на съюзниците си, та макар и не в името на един проверен и истински трансатлантически съюз, Джордж Буш трябва да

действия. На 20 март той обявява война на Ирак. Тези две писма са, според мене, отличен пример за това, което лингвистите наричат перлокуционен ефект на езика: силата на думите да имат последствия в истинския живот. Кратко послание, награскано от малка клика мъже, може да премести военни части през континенти, може да доведе танкове в централните на модерните градове, с всички последствия, които тоновете освободена стомана могат да имат върху човешкия живот. Но дали сходствата между тези два примера от един специфичен епистоларен жанр отиват по-далеч от формалната прилика? Имат ли те повече общо от това, което се вижда на пръв поглед? Този въпрос може да изглежда сякаш фриволюен. Отделени от десетилетия и от континенти, ако не и от огромната политическа промяна, която светът преживя през последните десетилетия, включително изчезването на Съветския съюз, двата текста изглеждат напълно несравними. Но не и според Вацлав Хавел! На среща за трансформацията на НАТО, речейки се в спомените си за извършената от Съветския съюз инвазия от 1968 г., той отбелязва: „Този...опит ме прави много внимателен. Струва ми се, че когато искаме да се намесим срещу дадена страна в името на защитата на човешкия живот, ние трябва винаги и отново – ако и да е само за момент и само в дълбините на нашите души – да си зададем въпроса дали това не е, по случайност, пример на „братска помощ“... Затова е необходимо да претеглим отново и отново на най-чувствителните везни дали ние действително помагаме на хората срещу криминален режим и защитаваме човечеството срещу неговите оръжия, или дали по случайност това не е нова – разбираемо по-софистицирана от съветската от 1968 г. – версия на „братската помощ“ (Havel, Projev...). Когато около два месеца по-късно Хавел призова Буш да подходи по-решително към ситуацията в Ирак, той, струва ми се, трябва да е осъзнавал дълбоката двусмисленост на действието си. Позволете ми да поема ръкавицата, хвърлена по този предизвикателен начин, и да сравня несравнимото.

Контекстът на инвазията от 1968 г. е добре познат. Опитите на Дубчек да либерализира комунистическия режим в родината си създават сериозен проблем за съюзените от Кремъл. Тъй като страната е номинално независима, има опасност реформираните лидери на КП да подчинят единството на пролетариата на национални интереси и да се изплъзнат от руската мечешка прегръдка, като останалите от социалистическия лагер по-късно може да последват техния пример. Кое би унищожило Съветската империя двadesет години по-рано. Москва изпраща на Дубчек редица сигнали относно недоволството си от неговите реформи, твърде популярни сред чехословаците за светския вкус, но, уви, те са пренебрегнати. Така, от март – април 1968 г. военната интервенция става приложимо решение на проблема. В този момент обаче липсва политическа легитимация за подобно действие. Не знаем точно кога поканата, подписана от петимата видни чехословашки комунисти, е съставена и кога точно е достигнала своята цел. Според една апокрифна история един от членовете на конспиративния квинтет, словашкият лидер Васил Биляк, е този, който предава официалното писмо на Първия секретар на украинската КП Петро Шелест в мъжките тоалетни по време на преговорите от последната минута в Братислава на 3 август. Вярно или не, посланието впоследствие стига до адресата си Леонид Брежнев, който го прочита на глас на среща, планираща интервенцията, която започва в Москва на 10 август.¹ И е употребено за оправдаване на инвазията от 21 август (вж. комуникето в *Pravda*). Но пристигането на силите на Варшавския договор не постига желанния ефект, тъй като подписаните писмото не успяват да създадат правителство от работници и селяни. След първоначалното колебание Съветският съюз успява да доведе, доброволно или не, повечето от старите лидери в Москва, където всички – с едно бележито изключение, към което ще се върна – ратифицират протокол, позволяващ временното установяване на Червената армия на чехословашка територия. „Временно“ в този контекст значи не

---

¹ За детайли около писмото и неговото съержание виж Яначек (бел. а.)

по-малко от двadesет и три години.

Произходът на писмото в *Уол Стрийт Джърнал* също не е напълно ясен. Чия идея е, как е написано, на кого е изпратено и защо? Самото му заглавие – очевидно алюзия към речта на Линкълн от 1858 г. „House Divided“ показва американско митополитическо въображение и предполага неевропейско авторство, или поне някакъв презокеански принос. Това, което обаче вече е доказано откъд каквото и да е рационално съмнение, е фактът, че двата централни момента в писмото са очевидно фалшиви. Хюсеин не би могъл да е нарушил Резолюцията 1441 на Съвета за сигурност, както октетът от заинтересовани европейци го обвинява, дори само защото той не притежава никакви оръжия за масово унищожение. И не би могъл да предаде тези мними оръжия за масово унищожение на никого, не само защото не ги е притежавал, но и защото предполагаемите му връзки с терористи от *Ал Кайда* са още една фабрикация. Тези обвинения са разтръбени от администрацията на Буш, за да подведат американската общественост да одобри война по свой избор; факт, известен дълго преди отрицателните резултати от проучванията, касаещи обвиненията в притежание на оръжия за масово унищожение, да бъдат публикувани от Чарлс Дуелфер и оправдаването на Хюсеин по отношение на каквато и да е връзка с терористичната атака на Ню Йорк от комисията за 9/11. Речта на Робърт С. Бърд, председател на Сената на САЩ, от 21 май 2003 г. умело обяснява, с прямота, разкриваща чувството на безсилие на говорещия, защо тази стратегия е проработила на западния бряг на Атлантика:

Що се отнася до ситуацията в Ирак, на този сенатор му се струва, че американският народ може да е бил подмамен да приеме непровокирана инвазия над суверенна нация, в нарушение на дълговременните международни закони, поради фалшиви предпоставки. Има необорими доказателства, че ужасните събития от 11 септември са внимателно манипулирани, за да се отклони общественият интерес от

Осала Бин Ладен и Ал Каїда, които ръководеха атаките от 11 септември, към Садам Хюсеин, който няма нищо общо с тях. Главните роли в подготовката на нашата инвазия в Ирак се играят от президента и членове на неговия кабинет, призоваващи всеки плашещ образ, който можеше да изфабрикуват - от гъбообразни облаци, през законни складове с бактериологични оръжия, до самолети, готови да доставят бактериологична смърт в нашите главни градове. Беше ни предложено твърде голямо преувеличение по отношение на директната заплаха, която би могла да представлява Садам Хюсеин за нашите свободи. Тази тактика със сигурност би провокирала определена реакция от нацията, все още страдаща от комбинация от съестравативичен стрес и оправдан гняв след атаките от 11 септември. Това бе експлоатация на страха. Плацебо за гнева.

Ако писмото до Брежнев е използвано да оправдае със задна дата военен свършен факт, функцията на това, агресивно до Буш, е изпреварваща. То е калкулиран елемент от цялостната психологическа кампания, целяща да разпали военна истерия, която би накарала света да не забележи колко скалпена и измислена е такава война.¹ Европейците (включително гражданите на държавите, чиито представители подкрепят писмото) изглеждат искрено раздразнени от американските неоконсерватори, които бият барабана на войната без никаква причина; опозицията срещу инвазията получава все по-голяма подкрепа на континента. Освен това, когато писмото се появява, искрата надежда, че дипломатически мерки могат да свършат работата, е напълно разбита. На 19 януари главният инспектор на ООН Ханс Бликс, по време на визита в Багдад,

---

¹ Виж, между многото групи, компилацията, разпространена от Белия дом на 22 януари (The White House) или последвалото писмо от Вилнюс от 5 февруари, в което десет външни министри от Ръмсфелдовата „Нова Европа“ изразиха своята пълна подкрепа за военно разрешаване на иракската криза. Това действие съвпадна с представянето от Колин Пауъл пред ООН на доказателства относно нарушението на Резолюция 1441, които източноевропейците намериха „убедителни“ (Vilnius Group) (бел. а.)

заявява: „Не смятаме, че войната е неизбежна. Смятаме, че инспекцията, която провеждаме, е мирна алтернатива,“ и на следващия ден „Ирак и ООН стигнаха до споразумение, целящо по-добро сътрудничество относно оръжията“, което има за резултат ново „споразумение от 10 точки“ (цитирано от Австрийската новинарска корпорация). Френско-немската опозиция срещу резолюцията на Съвета за сигурност на ООН, разрешаваща войната, осуетява усилията на администрацията на Буш да получи подкрепа за агресивния си план от най-авторитетния световен орган и „независимата“ европейска инициатива е необходима, за да се разсея висящото съмнение, че самонадеяната политика спрямо Средния Изток не разполага със солидна презокеанска подкрепа.

„Истината, отбелязва Хавел относно тази от постоянен интерес за него тема, е не само какво е казано, но и от кого, на кого, защо, и при какви условия“ (т.5:564)¹. Тогава кои са тези хора, които са толкова готови да подпишат писмо, чието съдържание е доказано толкова фалшиво, и защо? Съставът на набързо събрания „съюз“ изглежда толкова разнороден, че е невъзможно да бъдат анализирани индивидуалните мотиви на желанието да бъдат защитавани западните ценности. Пъстрото минало на няколко от подписалите трябва, въпреки всичко, да се отбележи. Да речем, например, обвиненият в пране на пари, корупция и лъжесвидетелство Силвио Берлусconi, когото консервативният британски седмичник *Икономист* нарече „обца за италианския народ и италианската съдебна система, и ... най-екстремният случай на злоупотреба на капиталист с демокрацията, в която живее и действа“ (The Economist). Или агентът на контраразузнаването от съветския период Петер Медвеш, принуден да подаде оставка като министър-председател на страната си през юни 2003 г., когато

---

¹ Тук и в подобните случаи нататък авторът цитира Вацлав Хавел по посоченото в библиографията на статията издание на неговите съчинения Havel, V. Spisy, Torst, Praha, 1999. Препратките означават съответния том и страница (бел. прев.)

мръсното му минало е разкрито на пресата. И един поляк, Лешек Милер, подправен комунистически апаратчик, който напуска премиерския пост през май 2004 г., след като е замесен в най-големия до този момент полски корпоративен скандал. Тези хора очевидно имат искрена нужда от политическата кръпка, която Белият дом би им дал в замяна на тяхната официална подкрепа на инвазията в Ирак. Но дори и с най-развито въображение те не биха могли да бъдат наречени пазители на общите презокеански ценности. Точно обратното, такива ценности биха могли да виреят само ако бъдат предпазени от тях.

Политиката, както се знае, създава странни другари по легло. Все пак, докато охотно се асоциира с такива любопитни личности, позицията на Хавел между подписалите е уникална в едно отношение. Всички останали в този момент са министър-председатели на страните си, а той – президент, което в Европа, където държавните глави са предимно символични фигури, означава много. Като подкрепя документа в компанията на седем министър-председатели, Хавел трябва да е погвел читателите на *Уол Стрийт Джърнал* да вярват, че той представлява официалната чешка политика спрямо Ирак – независимо дали това е неговото намерение или не. Чешката външна политика спада изцяло към сферата на изпълнителната власт на правителството (оглавявано от министър-председателя), което, за разгразнение на САЩ, винаги е настоявало, че каквато и да е военна акция срещу Ирак трябва да е оторизирана от резолюция на ООН. Поради тази причина и министър-председателят, и министърът на външните работи многократно заявяват публично, че писмото до Буш е частна инициатива на Хавел, необвързваща по никакъв начин чешкото правителство (Křál). Освен това, на 30 януари Хавел е най-куцата от всички президентски патки. Срокът на обитаване на Пражкия замък изтича след два дни (той приключи на 2 февруари 2003 г.) – обстоятелство, което още повече подчертава перформативния характер на неговото действие. Така че защо Хавел подписва писмото?

За да отговоря на този въпрос, ще се обърна към собствените писания на Хавел. В често цитираната си „Силата на безсилните“ от 1978 г. той анализира подобен показан призив за подкрепа от страна на чешки продавач на зеленчуци, който закача на витрината си износения комунистически лозунг „Пролетарии от всички страни – съединявайте се!“ Хавел пита: „Защо е направил това? Какво е искал да сподели със света по този начин? Наистина ли е така запален от идеята за обединяването на пролетариите от всички страни? Толкова ли е силно неговото вдъхновение от лозунга, та да изпитва непреодолимата необходимост да запознае обществеността със своите идеали? Дали някога, поне за миг, наистина е размишлявал как би се осъществило едно такова съединение и какво би означавало то?“¹ Отговорът на Хавел на всички тези въпроси е „не“. „На нашия зарзаватчия, обяснява той, са му донесли този лозунг от склада, заедно с лука и морковите, и той го е сложил във витрината просто защото години наред постъпва така, защото всички правят така, защото така трябва да бъде.“ За Хавел, да съкратя историята, мъмчаливото съгласие на продавача на зеленчуци със силата на тоталитарната държава е убедителен на пръв поглед пример за „неавтентично съществуване“ на някого, който не вярва в това, което прави, но го прави независимо от това, пример за „живот в лъжа“ (т.4:230-1; 248).

Прилагането, *аутатис аутандис*, на същите критерии към подписването на писмото от Хавел предполага, че собственото му поведение в този случай е, гледай ти, не толкова различно от жалкото поведение на продавача на зеленчуци. Може би с една малка разлика. Той, за разлика от фиктивния продавач на зеленчуци, не е получил „Заедно стоим“ заедно с лука и морковите, а със закуски, поднасяни в бюфета в театъра. Робин Шепард от *Таймс* обяснява: „Стана ясно...че...първото писмо в подкрепа на англо-американската позиция е всичко друго, но не и резултат от внимателно

¹ Българският превод на цитатите от „Силата на безсилните“ е цитиран по: Вацлав Хавел, „Силата на безсилните“, С., 1994, прев. Анастасия Николова, Таня Петрова (бел. прев.)

обмисляне. Чешкият президент Вацлав Хавел, първо, не беше виждал писмото преди да се съгласи да го подпише. Той е бил потърсен от чешкия заместник-министър на външните работи по време на антракта на...представление на Националния театър в Братислава, който му е предал общото значение на писмото по мобилния телефон“ (Shepherd:3-4; също Мосек). Дали е хрумвало на Хавел, по някаква случайност, да постави под въпрос верността на твърденията в документа, който е трябвало да одобри? Разбира се, но „само за момент и само в дълбините на гушата си.“

Може да се спекулира какво е накарало Хавел да се гържи по такъв „неавтентичен“ начин. Една от възможните причини е, че той е бил информиран за окончателното решение на Америка да нападне Ирак около шест месеца преди фаталното писмо. Поне това ни казва Яна Хибашкова, предишният чешки посланик в Кувейт – ярослен поддръжник на американската инвазия в Ирак, която по-късно бе освободена от поста си за неподчинение. През лятото на 2002 г. тя посещава (по инициатива на своя съпруг, един от кръга на Хавел) главната квартира на СЕНСТОМ в Тампа, Флорида, и, както изглежда, изпраща обратно в Прага детайлни планове за операцията в Ирак – планове, които получава от генерал лейтенант Майкъл „Райфл“ Де Лонг (чието име тя пише погрешно). „Чешката изпълнителна и парламентарна комисия по външните работи, настоява Хибашкова, разполагаше, от края на юли и началото на август, с цялата информация, която бе на разположение през 2002 г., че войната ще се случи и как ще се случи. Те знаеха.“ (Hrubáškova:34). Добре осведомен в момента на ратифициране на писмото, че САЩ ще нападне Ирак, както е планирано, Хавел – с неговото презадоволено отношение – само се преструва, че реагира като човек „лично толкова възмутен“ от отказа на Хюсеин да се придържа към Резолюция 1441, „че той почувства непреодолима нужда да го разкрие пред обществеността.“ На практика той просто предоставя на администрацията на Буш това, което тя иска от него за момента – незабавно публично одобрение на техните предварително обмислени военни планове. Хавел има нужда да

потвърди фактите, съдържащи се в писмото точно толкова, колкото и продавачът на зеленчуци има нужда да прочете *Комунистическия манифест*. Или, с други думи, писмото „Заедно стоим“, появило се в *Уол стрийт джърнал*, се отнася към истината по същия начин, както и лозунгът „Пролетарии от всички страни, съединявайте се!“ сред купа луковици и грудки на зеленчуци. Горният паралел между Хавел и смирения продавач на зеленчуци има, и аз съм готов да го призная, един сериозен недостатък. Споменатият продавач на зеленчуци е обикновен недоволен гражданин на тоталитарен режим, безсилен срещу гигантския му репресивен апарат. Той си купува правото на мирно съществуване, като действа в разрез с убежденията си, като казва това, което се иска от него, а не това, което мисли. Хавел, от друга страна, е държавен глава с много власт и свободен да действа, както намери за добре. От тази гледна точка е по-подходящо да се сравни неговият акт от бюфета в театъра с този на петимата комунистически лидери, търсещи утеха и помощ от своите светски приятели. В тяхното съзнание разликата между лична и обществена позиция изглежда категорично по-малка, отколкото за техните нещастни поданици, включително тези, продаващи зеленчуци. Наистина, възвръщането на социализма в страната, което „братската помощ“ трябва да донесе, ще да е от лична полза за тях по много пряк начин – престиж, награди, позиции – и така техният вик за чужда интервенция е до някаква степен обслужващ техните интереси. В същото време обаче тяхната целоживотна обвързаност с комунистическото движение ги отделя от злочестия продавач на зеленчуци, от когото те изтръгват неволна подкрепа за своя режим. За разлика от него, те споделят особена групов психология – фалшиво съзнание може би, – която изкривява тяхното разбиране на това какво се случва в Чехословакия през 1968 г. по много специфичен начин. Ако трябва да вярваме в искреността на твърденията на Хавел относно материалното нарушение от Хюсеин на Резолюция 1441 на ООН, защо да не приложим тази куртоазия и към подписалите писмото до Брежнев, като Васил Биляк, който в края на юни 1968 е убеден,

че „лидерството на ЧКП или не може, или няма силата да предотврати приближаваща катастрофа, началото на гражданска война“ (Ви'ак:43). От тази отбранителна позиция неговата покана към Съветската армия да се справи с тази специфична заплаха към сигурността на неговата страна изглежда толкова обоснована, колкото и покрепата на американското ѝ съответствие за освобождаване на Ирак от оръжията за масово унищожение. Въпреки че са доста различни в много отношения, това, което прави Биляк и неговата кохорта подобни на Хавел, е тяхната подчертано интернационалистическа и активистка позиция към външните работи, убеждението, че има обстоятелства, при които суверенитетът на независими държави може да се пренебрегне. В случая с чехословашките комунисти твърдението е изведено от марксистката идея за превъзходството на класовата идентичност пред каквито и да са етнически или национални лоялности. Капитализмът е глобална система и събарянето му прави необходима взаимността между пролетариите отвъд държавните граници, както е засвидетелствано в лозунга на Маркс, който цитирах няколко пъти.

Мечтаната пролетарска взаимност обаче впоследствие се оказва едностранна. Болшевишката революция от 1917 г. превръща Москва в Мека на комунизма, а непоколебимата лоялност към Съветския съюз – в лакмусов тест за правоверните. След Втората световна война, по време на която Червената армия освободи по-голямата част от Източна Европа и основа социалистически режими в региона, това междупартийно споразумение стана норма за комуникация между местните правителства и Москва. „Доктрината Брежнев“ за ограничен национален суверенитет, лансирана след инвазията от 1968 г., която даде на Съветския съюз правото да се намесва в делата на други социалистически страни, ако те заплашват общия интерес на целия Източен блок, е просто ясна формулировка на това, което е известно на всички, „тъй като е спусната Желязна завеса от Щетин в Балтика до Триест в Адриатика, през целия континент.“ И въпреки че на повечето чехословашки

граждани поканата на чужда войска през 1968 г. може да изглежда като гържавна измяна, не така изглежда на квинтета от канещи, доколкото армията е съветска. В сърцата си те знаят, че обслужват по-висока цел и тяхната съвест не е затормозена. Към края на информативните си мемоари, обръщайки се към тържественото обещание, което дава на майка си на смъртното ѝ легло, Васил Биляк казва следното: „Мисля, че изпълних желанието на умиращата си майка да не нарушавам закона. Ако, въпреки това, някои от моите действия са били в противоречие с него, моята добра и справедлива майка би се решила на тях без колебание, тъй като законът противоречеше на интересите на народа, на интересите на работниците.“ И цитирайки в своя защита основателя на ЧКП Бохумил Шмерал, той заключава: „Нищо на света не е никога законно. Всички закони имат основата си във властта. Така желанието да се борим за власт от името на работническата класа трябва да е най-високата ни добродетел“ (Bil'ak:198).

От Хавел, според когото главното качество на речите на Биляк е, че те са „забавни“ (т.4:969), не би трябвало да се очаква да споделя възгледите на последния относно законността. Ако „съзнанието предхожда битието“¹ (т.6:69), както той декларира по време на своята реч към общата сесия на Конгреса на САЩ през 1990 г. – твърдение, акламирано от членовете на гвете камари, – правосъдието не би могло да бъде фикция на икономиката, независимо от младежкото увлечение на Хавел по социализма (т.6:448). При все това, не би могло да бъде и редуцирано, заявява той недвусмислено, до набор от кооперативни правила за системното управление на обществото. „Първоизточникът на правото, следователно и на съдопроизводството, не е само в рационалната калкулация, споделя той с Централноевропейския правен форум, а в моралния ред, който има своя метафизична основа“² (т.7:119). Без

¹ Българският превод на цитата е по: Вацлав Хавел, „Хоризонти на надеждата“, С., 1997, прев. Радост Железарова (бел. прев.).

² Пак там (бел. прев.).

„абсолютния хоризонт на битието“ (който Хавел понякога нарича Боз), който се издига над всички индивидуални същества, ние не бихме могли да различим доброто от злото, да поемем отговорност за нашите собствени действия по отношение на нас самите и на другите.¹ Според Хавел този върховен морален хоризонт – невидимата звукова мембрана, върху която всички наши действия винаги резонират – е мястото, откъдето извира абсолютните, универсалните и неделимите ценности – „човешки права, човешки свободи и човешко достойнство“ (т.7:868-9) – непозволяващи изключения, заместващи всички национални граници и застъпващи всеки да се застъпва в тяхна полза и с всички възможни средства, когато те са нарушени. Практическото изпълнение на тези възвишени етични аспирации е въпрос на рутинно политическо вземане на решения. Въпреки това за Хавел морал и политика са само двете страни на монетата: „моралът, както и неморалността, имат директни политически последиствия и политическите решения, от друга страна, имат директни морални последиствия. Вярвам, че да се разделя политика от морал и да се твърди, че това са две различни неща, напълно отделени едно от друго, е безсмислица. Да се твърди или дори практикува, това е – парадоксално – не само дълбоко неморално, но също и политически твърде аномално... политика, която отстъпва от моралността, е просто лоша политика“ (т.7:471). Като нарича наказателното бомбардиране на Либия на Кадафи, поръчано от президента Рейгън през 1986 г., „обусловен рефлекс на психологически реагиращ примат“, той подкрепя доходоносна кауза. Хавел – гусидентът – е възмутен от скандалното несъответствие между възвишената етика, презърната от западните демокрации, и тяхната реална външна политика. Струва си да се повтори неговата теза поради обезпокоителната ѝ връзка с

---

¹ Това е доста минималистично представяне на възгледите на Хавел за моралната отговорност, детайлно разработени в неговите *Писна до Олга*. Най-ранният опит за теистична обосновка на морала, която успях да намеря, се появява в есето от 1953 „Въпросът на Хамлет“ (т.3:34) (бел. а.)

инвазията в Ирак: „С години целият западен свят знаеше, че Кадафи е терорист и с години те купуваха нефт от него и му помагаша да го добива. Всъщност, Западът го създаде и постоянно го отглеждаше... за няколко барела нефт западните граждани рискуват своята собствена сигурност и разрушаването на основни морални принципи, към които се придържат. Частни интереси побеждават общите, всички се надяват, че ще избегнат бомбата. И когато ситуацията стане нестабилна, всичко, което те могат да направят заедно, е да бомбардират Либия“ (т.4:874).

Но по какъв начин това е различно от случилото се в Ирак? Само няколко години преди бомбардирането на Кадафи Садам Хюсеин е изведенъж припознат за неоценим съюзник на САЩ от Рейгън, горящ от нетърпение да спре възхновената от Аятолах Хомейни ислямска революция, враждебна към американските интереси. В качеството му на такъв на Хюсеин е позволено да купи значителни количества от американските въоръжения, от които той има нужда, за да обяви война на Иран. В края на краищата, той има нефта, с който да заплати. Въпреки отбратителното му по отношение човешките права досие, както и въпреки известния факт, че е използвал забранени химически оръжия не само срещу иранските си врагове, но и срещу домашните си кюрдски бунтовници. Не друг, а самият Доналд Ръмсфелд, в качеството му на личен пратеник на Рейгън до Хюсеин, е инструментът за фалшифицирането на тези приятелски отношения между САЩ и Ирак (вж. напр. Borger и Scahill). Какво се случи с моралното съзнание на Хавел около седемнадесет години по-късно, когато той вижда същия този човек като министър на отбраната на САЩ да води обвинението срещу същия Хюсеин „след като ситуацията е станала нестабилна“? И защо вместо да нарече Джорж Буш „психологически реагиращ примат“, той подкрепя инвазията? Сравнявайки през 1985 г. двете съществуващи велики сили, Хавел заявява откровено: „Аз лично – ако някой се интересува от мнението ми – нямам никакви илюзии по отношение на Америка,

американския рег или американската външна политика“ (т.4:556). Колко очарователно смел тогава, колко мизерно жалък сега! Паралелът между Гадафи и Хюсеин демонстрира колко трънливо е приложението на нематериалистични етични категории към обърканата реалност на ежедневието и дори самият Хавел, в редки случаи, признава това с нежелание (Remnick:101, Vuchert). Но ако опре ножът до кокала, той е морален абсолютист с интервенционни тежнения, който в няколко от речите си не се поколеба да предложи специфичните условия, който биха позволили обезсилващи удари върху страни, нарушаващи кога на победение, който той поддържа. „Доктрината Хавел“ за ограничен суверенитет, оправдаваща война по целия глобус, се състои, според моето разбиране, от три религиозни клаузи. Позволете ми да ги цитирам набързо, в реда, в който се появяват, за да се види как се отнасят към неговия пример срещу Ирак (курсивът в цитатите е мой, П.С.). Първата е формулирана по време на неговата визита във Вашингтон през 1997 г.: „Относно въпросите на сигурността, заявява Хавел, САЩ, вярвам, трябва да имат силата – *във всеки случай, който е екстрем, напълно неоспорит и има повсеместната подкрепа на обичащите свободата хора и на тези, обичащи тира и демократичните нации* – да ударят срещу очевидното зло със сила, дори военна“ (т.7:718). Втората се появява в неговото обръщение към Канадския сенат и Камарата на общините през 1999 г. по повод кампанията на НАТО в бивша Югославия: „Има едно нещо, което никой мислещ човек не може да отрече [относно битката срещу Милошевич]: това вероятно е първата война, обявена не поради какъвто и да е интерес, а в името на специфични принципи и ценности. Ако е възможно да се каже за която и да е война, че тя е етична или че е обявена по етични причини, това е тази война. В Косово няма нефтени находища, доходът от които би бил от интерес за когото и да било; НАТО няма териториални претенции към Косово“ (т.7:867). Последната е в Ню Йорк на 19 септември 2002 г., когато Хавел най-вероятно вече знае за предстоящата

интервенция в Ирак: „На злото е редно да се противостои още докато то е в зародиш, и, ако няма друг начин, трябва да се действа срещу него със сила. Ако невероятно сложни и *скъпи модерни оръжия трябва да се използват*, то нека те да се *използват по такъв начин, че да не наранят мирното население*. Ако това не е възможно, то милиардите, похарчени за тези оръжия, ще са прахосани“ (Havel, A Farewell to Politics:3).

Инвазията в Ирак рязко противоречи на тези три принципа и демонстрира лицемерието на трезогата, вдигната от Хавел. Случаят на Хюсеин не е екстремен по никои въобразим стандарт. Той вече не е реална заплаха за никого, обграден от две зони, където е забранено преминаването на самолети, които са патрулирани от британски и американски въздушни сили, удряци иракските военни съоръжения по своя воля и редовно. Така клордите и шиитите, живеещи на тези територии, са със сигурност извън обсега на Хюсеин. Освен това неговите връзки с тероризма – със заплахата от които писмото на осемте парадни – е начин да се отклони вниманието от основната тема, и Хавел, поне според *Ню Йорк Таймс*, го знае (Risen). Дали той дискретно информира Белия дом, че мнимата среща в Прага между Мохамед Атта и иракски дипломат не би могла да се подкрепи от никакви доказателства, както е отбелязано в *Ню Йорк Таймс* и впоследствие е отречено от говорителя на Хавел, е в крайна сметка без значение, тъй като от средата на декември 2001 г. фактът, че такава среща никога не се е състояла, е широко разпространен в чешката преса (Green и Šlopková). И, няма нужда да споменавам, инвазията в Ирак няма „повсеместната подкрепа на обичащите свободата хора и на обичащите мира демократични нации“ – най-доброто доказателство за това е самото съществуване на писмото „Заедно стоим“, което би било напълно излишно, ако този съюз не е просто реторичен.

Не бих искал да коментирам втория принцип на Хавел, рицарската идея за напълно морална война: търсене на правосъдие, лишено от дълбока, осезаема отплата. Не заслужава

сериозна дискусия. Нека се съгласим с Хавел, ако това му позволява да спи по-добре, като кажем, че на бойните полета в Косово, за първи път в „паметта на съществуването“, ДОБРОТО в най-чистата си форма се разкри на света, защото там нямаше нефтени находища. Но нека също му напомним, че има много „суров (несъдържащ сяра) нефт“ в Ирак, информация, която той би могъл много лесно да получи и от президента Буш, и от вицепрезидента Чейни, чиято дълбока връзка с тази доходоносна стока накара мнозина да се чудят относно тяхната искрена липса на икономически интерес към преминаването на нефтените находища на Ирак под американски контрол. Но те двамата са достопочтени мъже и Хавел, аз съм сигурен, е изключил каквото и да е потенциален конфликт на интереси от тяхна страна, когато е размишлявал, „макар и само за момент,“ за разбираемите причини „само в дълбочината на душата си“ гали да подпише писмото.

Но последният принцип от доктрината на Хавел е „война по избор“ и аз го намирам много обезпокоителен, особено в светлината на случилото се в Ирак. Дали този самозван хуманист наистина е вярвал, че невероятно сложни и скъпи модерни оръжия“ ще „бъдат използвани по такъв начин, че да не наранят мирното население,“ или това е опортюнистично извъртане с цел да го оправдае в случай, че в бъдеще бъде обвинен, че е подкрепил използването на летални оръжия в Ирак? Да бъдем точни, една седмица преди „Заедно стоим“ да се появи, американските медии разгласиха стратегията на Пентагона за войната: толкова шокираща и страховита, че всяко друго име освен „Шок и ужас“ би било напълно неподходящо. Според новинарски репортаж на Канадското национално радио от 24 януари 2003 г., „един ден през март въздушните и морските сили ще изстрелят между 300 и 400 кръстосващи снаряда по цели в Ирак... На втория ден планът изисква да се изстрелят още 300 до 400 кръстосващи снаряда. „Няма да има сигурно място в Багдад,“ каза един служител на Пентагона, който е дал интрукции по плана“ (CBS). Просто е

невъзможно такъв масиран удар да не засегне мирното население, дори и ако целите биха могли да се смятат за легитимни военни цели. Въпреки това Хавел подписа писмото.

Както и да са изпълнени, военните окупации неотменно причиняват жертви сред мирното население и Ирак потвърждава това правило по особено отблъскващ начин. Военните сили на САЩ, докато педантично броят собствените си жертви, нямат никакви данни за убитите от местното население, и на мен са ми известни само два източника на такава информация за иракски мирни жители, всеки базиран на различен метод на пресмятане. Една иракска система за броене на тела, поддържана от независима обществена база данни със самообясняващия се акроним ИВС (Iraq body count – Иракска система за броене на тела) „е извлечена от изчерпателен преглед на он-лайн медийни отчети и свидетелства на очевидци.“ Според този източник в периода от януари 2003 г. до юли 2005 г. броят на загиналите мирни жители, чиято смърт е директно причинена от военната инвазия в Ирак, е някъде между двадесет и две и двадесет и шест хиляди (Iraq Body Count). Другата приблизителна оценка е изследване на групи, проведено в Ирак през септември 2004 г. от международен екип от лекари, водени от Лес Робъртс, като резултатите бяха отчетени два месеца по-късно в многоуважавания британски медицински журнал *Лансет*. „Като правим консервативни предположения, настоява авторът му, ние смятаме, че има около 100 000 или повече смъртни случая вследствие на инвазията в Ирак. Насилието е причината за повечето от екзотичните смъртни случаи, а въздушните удари за повечето насилствени“ (Roberts:1857). Вместо да оплаква „прахосването на милиардите, похарчени за тези оръжия“, човек би трябвало да оплаква позубените иракски животи. „Кога този мил момък ще разбере,“ и аз хвърлям обратно към Хавел неговия собствен реторичен въпрос от есето му „Политика и съзнание“, „че дори и възможно най-убедителният проект за „обществена сигурност“ се самообвинява в нехуманност в същия момент, в който причини дори и една неволна смърт?“ (т.4:439). Не е ли

време да се огледаме около Буш и неговите съучастници в това престъпление?¹ Хавел е категорично един от тях. По самото си естество военните инвазии имат тенденцията да са кървава работа. Невинни наблюдатели биват убивани, независимо дали леталната сила е освободена, за да елиминира доловена заплаха за социалистическия строй или за да спре умножаването на предполагаеми оръжия за масово унищожение. Все пак, каквито и да са идеологическите им разлики, тези актове на насилъе могат да бъдат сравнени поне в едно отношение: количеството на техните жертви. И от тази гледна точка съветската военна окупация на Чехословакия се справя доста по-добре. Според източник с безукорна антикомунистическа репутация – отчетът от 12 септември 1968 г. на Парижката канцелария на събранието на поробените европейски страни – вследствие на извършеното от Съветския съюз нападение „186 чехословашки граждани са убити, 362 сериозно ранени и няколкостотин депортирани в неизвестна посока по време на първата седмица на окупацията“ (цитирано в Mastný:79). Наистина, всички, които подписват писма, призоваващи войски да навлязат в чужди територии със сила, свършват с ръце, оцанани с кръв. Но в това отношение на жалкия комунистически функционер, държавен предател и колаборационист Васил Биляк е било необходимо да употреби значително по-малко сапун в сравнение с човека, който наставлява Лора Буш за това какво е демокрация, „сценаристът, интелектуалецът, борецът за свобода, политическият затворник“ Вацлав Хавел (Bush).

Позволете ми да се върна към съмненията на Хавел, с които започнах: как би могло да се направи разлика между „братска помощ“ и империалистическо завоевание? Въпросът изглежда наистина труден. Ако в началото на статията си не можех да видя особени прилики между писмата от 1968 г. и от 2003 г.,

---

¹ Авторът използва игра на думи – ‘beating around the bush’ е идиоматичен израз със смисъл ‘приказвам много без да стигна до главната тема’, комбиниран тук с името на президента Буш (бел.прев.).

сега вече ми е доста трудно да ги различа. Дали те са повторение на разликата в нещо еднакво или на същото като нещо различно? И ако не мога да разреша този парадокс, как бих могъл да придам сюжет на статията си, да я снабдя с наративна епифания, финализиращ край? Позволете ми да се обърна за помощ отново към Хавел. Подигравайки се на Хегел (на форум, разглеждащ Карл Попър като връх на западната мисъл), той приписва на тази „философия vs. човек“ единственото истинно наблюдение: „действителността е двусмислена“ (т.7:879). Ако той е прав, и доколкото съмнението му е искрено, всяко еднозначно заключение на моята статия би било осезаемо неподходящо; би представлявало фалшиво придаване на недвусмисленост на това, което изглежда непоправимо с такова лечение. За да остане такова, каквото е, то трябва завинаги да остане неразрешимо. Двойният завършек на моята история е онтологично детерминиран.

Повторението във времето, още нещо, по което Биляк и Хавел си приличат, може да има комично разрешение. Маркс е прав „че често е трудно да се намери границата между комедията и трагедията“, твърди първият (Ви́ак:123), само за да бъде потвърден от мнението на втория за „добре известната идея на Маркс, че ако нещо се повтори в историята, то се изглежда като трагедия първия път, и като фарс – втория“ (т.4:966). Комичното сюжетизиране прави Хавел пародия на Биляк, тронав имитатор на жанра „писмо-покана“ – което в чешката „папет на духа“ завинаги ще е инкрустирано в тази двусмислена година на чудеса и ужаси, 1968: годината на най-високи национални аспирации и още по-дълбоки унижения. Това не е жестока подигравка, бързам да добавя. Комедията е примиряващ жанр: където има смях, има надежда. „Единственото, което мога лично да препоръчам в този момент“ рикошира обратно към Вацлав Хавел собствената му лична препоръка за справяне с шокиращите несъответствия в съвременния свят, „е чувството за хумор. Способността да се вижда смешното и абсурдното в нещата. Способността да се смееш на другите и

на себе си“ (т.7:882). Тъй като „човекът, напълно осъзнаващ себе си и своята ситуация, който е, затова, напълно абстрактен,“ интелигентно отбелязва младият Хавел през 1963 г., да речем, държавник с усет за това, колко комична е неговата позиция... обикновено не е обект на хумор“ (т.3:607).

Друг възможен край на моята история е подсказан от подзаглавието на биографията на Хавел от Джон Киин:

Политическа трагедия в шест акта. Трагичният сюжет изисква злочеста борба на благороден протагонист, причинена от грешка, прекомерна гордост или грях. Според този сценарий заслужаващият похвала лидер на силите на геня побеждава недостойния господар на ношата, за да основе справедлива държава, управлявана от „любов и истина.“ Въпреки това нещо тръгва накриво и прославеният герой е дискредитиран, неговата мисия е провалена от морална грешка – в очите на някои Вацлав Хавел прилича на Васил Бияк. Това е съзлиза история за човек, който иска да живее във вечна истина, но, по ирония на съдбата, не може вече да я разпознае.

Трагичните наративи обаче са повече от прости психологически механизми, които предизвикват съжаление за сметка на по-късно пречистване. Те имат своя аксиологичен аспект: сблъсъкът на еднакво силни ценности, всяка от тях непреодолима, всяка със своя собствена логика, но взаимно несъвместими. Трагичният герой трябва да избере между тях, но не може, и е жертва на този парадокс. Хавел, трябва да спомена, си послужи точно с такъв сценарий за изобразяването на някого, когото досега споменах само косвено и чието затруднение той представя като еманация на трагичен конфликт. Личността, за която става въпрос, е Франтишек Кригел, самотната фигура сред чехословашките политически представители, който по време на „дипломатичните“ преговори след инвазията на Москва през август 1968 г. категорично отказва да подпише срамния протокол за предаване и впоследствие става виден член на пражкия дисидентски ъндърграунд, другар по оръжие на Хавел. Човек с непоколебими морални принципи и поведение, както ни

осведомява Хавел, щедър и себеотрицателен до крайност. Без съмнение неговото високо развито чувство за социална справедливост го кара да се присъедини към комунистическата партия през 1931 г. Перипетиите, без които няма трагедия, идват през 1948 г., когато той като *политрук* на народната милиция – железният юмрук на чехословашкия пролетариат – играе решаваща роля в комунистическия преврат, който установява в страната режим, принципно враждебен към всичко, което той практикува през живота си. Но биографията на Кригел, колкото и обръкваща да е, кара Хавел да повдигне някои по-големи въпроси, имащи отношение към статията ми: „Може ли човек с истински чисто сърце, независимо съзнание и воля да се води само от тях, да израсне до върховете на истинската власт в свят, пълен с лични интереси, ирационални желания, „политически реалности“, мощни идеологии, слепи метежи, накратко, в целия хаотичен свят на модерната цивилизация? И може ли той да има успех в тези сфери? Или е осъден въпреки всичко да бъде оплетен – или поради реалистичните му калкулации, или поради идеалистичните му вярвания – в нещо друго, което, докато изглежда по-убедително на света и докато е в съответствие с неговата съвест, може във всеки един момент да се обърне срещу него?“ (т.4:1002) Дали собствените отношения на Хавел с политиката дават отговор на тази трагична дилема? Успя ли той да влезе във всеизвестния „лабиринт на света“ без да напусне „рая на сърцето,“¹ да или не? Но позволете ми да спра, преди тази трагедия да се е обърнала на сатира.

Превод от английски: Десислава Драгнева

¹ Намек за заглавието на произведението на чешкия писател от XVII век Ян Амос Коменски „Лабиринтът на света и раят на сърцето“ (бел. прев.).

Библиография

- Australian Broadcasting Corporation. „Iraq Chronicle: 2003“ <<http://www.abc.net.au/4corners/stories/s695368.htm>>.
- Aznar, Jose Maria, et al. „United We Stand“ The Wall Street Journal. January 30, 2003 <<http://www.opinionjournal.com/extra/?id=110002994>>.
- Bil'ak, Vasil. Paměti Vasilu Bil'aka, vol. 2. Prague: Agentura Cesty, 1991.
- Borger, Julian. „Rumsfeld 'offered help to Saddam'.“ Guardian Unlimited. December 31, 2002 <<http://www.guardian.co.uk/international/story/0,,866873,00.html>>.
- Buchert, Viliam. „Havel se vyhýbá domácí politice.“ Mladá fronta DNES. February 18, 2004: 2.
- Bush, Laura. „First Lady Laura Bush's Remarks to the Republican National Convention with Introduction via Satellite by President George W. Bush.“ August 31, 2004 <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/08/20040831-15.html>>.
- Byrd, Robert C. „The Truth Will Emerge.“ May 21, 2003 <http://byrd.senate.gov/speeches/byrd_speeches_2003may/byrd_speeches_2003may_list/byrd_speeches_2003may_list_2.html>.
- CBS. „Iraq Faces Massive U.S. Missile Barrage.“ CBS Evening News. January 24, 2003 <<http://www.cbsnews.com/stories/2003/01/24/eveningnews/main537928.shtml>>.
- Green, Peter S. „Threats and Responses: Havel Denies Telephoning U.S. on Iraq Meeting.“ The New York Times. October 23, 2002: A11.
- The Economist. „Dear Mr. Berlusconi...“ The Economist. July 31, 2003 <http://www.economist.com/displaystory.cfm?story_id=1957150>.
- Havel, Václav. „A Farewell to Politics,“ trans. Paul Wilson. The New York Review of Books. October 24, 2002 <<http://www.nybooks.com/articles/15750>>: 1-4.
- . Letters to Olga: June 1979-September 1982, trans. Paul Wilson. (New York: Knopf, 1988).
- . „Projev prezidenta republiky Václava Havla na zahájení konference 'The Transformation of NATO - Transformace NATO'.“ November 20, 2002 <<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/>>. English version „The Transformation of NATO“ <<http://www.nato.int/docu/speech/2002/s021120c.htm>>.
- . *Špisy*. 7 vols. Prague: Torst, 1999.
- Hybášková, Jana. Čekání na válku: Výpověď odvolané české velvyslankyně v Kuvajtu. Prague: Rybka Publishers, 2004.
- Iraq Body Count. <<http://www.iraqbodycount.net>>.
- Janáček, František, et al. „Příběh zvacího dopisu,“ Soudobé dějiny, no. 1, 1993: 87-95.
- Keane, John. Václav Havel: A Political Tragedy in Six Acts. London: Bloomsbury, 1999.
- Král, David, et al. „The Czech Republic and the Iraq Crisis: Shaping the Czech Stance,“ Europeum. Institute for European Policy. January 2005 <http://www.europeum.org/doc/arch_eur/CR_Iraq_crisis.pdf>: 1-45.
- Masný Vojtěch, ed. Czechoslovakia: Crisis in World Communism. New York: Facts on File, 1972.

- Mocek, Michal, et al. „Spor o válku proti Iráku rozdělil Evropu,“ Mladá fronta DNES, January 31, 2003: 14.
- Remnick, David. „Exit Havel: The King Leaves the Castle.“ *The New Yorker*, February 17 – 24, 2003: 90-101.
- Risen, James. „Threats and Responses: The View from Prague; Prague Discounts an Iraqi Meeting.“ *The New York Times*. October 21, 2002: A1.
- Roberts, Les, et al. „Mortality before and after the 2003 Invasion of Iraq: Cluster Sample Survey.“ *The Lancet*. November 20, 2004: 1857-64.
- Scahill, Jeremy. „The Saddam in Rumsfeld’s Closet.“ August 2, 2002
<<http://www.commondreams.org/views02/0802-01.htm>>.
- Slonková, Sabina. „Jediný důkaz o spojení teroristů s Irákem padl.“ Mladá fronta DNES. December 14, 2002: 1.
- Shepherd, Robin. „America’s New Friends in the East: Does EU and NATO Expansion Promise to Re-energize the Transatlantic Alliance?“ *EES News*. Woodrow Wilson International Center for Scholars. January-February, 2004: 3-4, 10-11.
- TASS. „Zaiavlenie TASS.“ *Pravda: Organ Tsentral’nogo Komiteta KPSS*,“ August 21, 1968: 1.
- Tucker, Aviezer. *The Philosophy and Politics of Czech Dissidence from Patouka to Havel*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2000.
- Vilnius Group. „Statement of the Vilnius Group Countries,“ February 5, 2003
<http://www.novinite.com/view_news.php?id=19022>.
- The White House. „The Apparatus of Lies: Saddam’s Disinformation and Propaganda 1990-2003.“ January 22, 2003
<www.whitehouse.gov/ogc/apparatus>.

Текстът е представен на конференцията
 „Poétique et politique dans l’oeuvre de Václav Havel,“
 организирана от Centre d’Etudes et de Recherches sur les Civilisations
 Slaves, Université Michel de Montaigne – Bordeaux 3, на 9 юни 2005 г., и е
 представен от автора специално за този брой на
Homo Bobemicus.

Ново бохемистично издание

**Маргарита Младенова Чешка
граматика** *София, 2004, 208 с.*

Михаела Кузмова

„Чешка граматика“ от Маргарита Младенова, публикувана в поредицата „Грамматична библиотека“ на издателство „Наука и изкуство“, запълва една явна празнина в ориентираната към практическото усвояване на чужди езици българска граматична литература. До този момент липсата на цялостно описание на съвременния чешки книжовен език с практическа насоченост се компенсираше от включения в академичното издание „Славянски езици“ (1994) граматичен очерк с автори Виолета Милева и Йорданка Трифонова, както и от системното представяне на чешкото склонение и спрежение и на основните правописни правила в „Учебник по чешки език“ (1993) от Хана Гладкова. Като част от издания, чийто тираж е отдавна изчерпан, тези две граматични описания на чешкия език са трудно достъпни, особено за неспециалисти. Освен това – по напълно разбираеми причини – те не обхващат целия обем от информация, който може да предложи на българския читател т. нар. практическа граматика. В съответствие със замисъла на изданието, за което е подготвен, очеркът на В. Милева и Й. Трифонова представлява адресирано към професионалната аудитория задълбочено теоретично обобщение на основните фонетични и фонологични особености, морфологични характеристики и синтактични специфики на съвременния чешки книжовен език. Изложението в учебника на Х. Гладкова е съобразено с целите на практическото усвояване на езика, отличава се с изчерпателност и прегледност, улесняваща възприемането и лесното му

използване при необходимост от бързи справки, но, както вече отбелязахме, то е съсредоточено предимно върху формалната морфология на имената и глагола и можем само да съжаляваме, че намерението на авторката да напише втора част на учебника, в която да намерят място синтаксисът и словообразуването, остава неосъществено.

Жанрът на т. нар. практическа граматика (или на „граматиката за всички“ според сполучливото определение на проф. Боримир Кръстев) има свои специфични изисквания, свързани преди всичко с достъпността и обяснителността на изложението, което следва да отговаря на нуждите на широката и разнообразна аудитория, към която е насочено, без обаче да влиза в противоречие с научния подход към представянето на езиковите явления. От друга страна практическата граматика, описваща чужд език, предполага и особен акцент върху онези явления, чието овладяване в една или друга степен е затруднено вследствие на съществуващите междуезикови различия. По отношение на чешкия език от гледна точка на българите като

носител на аналитичен език такова явление е преди всичко категорията падеж, чието усвояване е особено трудно, не само във функционален, но и – поради значителната сложност и многообразие на чешкото склонение – в чисто формален аспект.

Балансът между популярност и научност, между вътрешноезиково описание и конфронтация, така очевиден като изискване, е всъщност доста труден за постигане и предполага сериозен опит, какъвто авторката на „Чешка граматика“ Маргарита Младенова, дългогодишен преподавател по практически чешки език, специалист в областта на историята на чешкия език, съавтор на „Чешко-български речник“ (2002) и не на последно място – преводач, несъмнено има. Граматиката съдържа *Предговор*, *Увод* и три основни дяла – *Правопис и произношение*, *Морфология и Синтаксис*, както и значителен брой упражнения, следващи частите, посветени на именната и глаголната морфология и синтактичния дял. Приложеният в края на граматиката ключ увеличава практическата ѝ полезност, тъй като позволява

самостоятелна работа с включените в нея упражнения. В предговора (стр. 5 – 6) се изтъква практическата насоченост на граматиката, отбелязва се стремежът към популярност на изказа, свързан с ограничение в употребата на специализирана терминология, като се поясняват принципите на привеждането на използвания набор от чешки, български и международни граматични термини. Като основни източници в теоретичен аспект се посочват *Příruční mluvnice češtiny*, дело на авторски колектив от Института по чешки език към Философския факултет на Масариковия университет в Бърно, и многократно преиздаваната *Česká mluvnice* от Бохуслав Хавранек и Алоис Йедличка, а в методически – известните у нас учебници „Основен курс по чешки език“ (1994) на Йозеф Хрон и Мария Матенова, „Учебник по чешки език“ (1993) на Хана Гладкова и „Чешки език“ (1996) на Людмила Кроужилова. Краткият увод (стр. 7 – 8) започва с изясняване на разширителното тълкуване на термина граматика, традиционно използвано по отношение на цялостните системни езикови описания,

след това се отделя специално внимание на чешката езикова ситуация, като се подчертава, че граматиката представя книжовната форма на съществуване на чешкия език. В първия дял от основната част на изложението със заглавие *Произношение и правопис* (стр. 9 – 19) артикулационните особености на чешките гласни и съгласни се разглеждат в съпоставка с български, като се обръща особено внимание на нередуцирания изговор на гласните в неударена позиция, както и на произношението на *h*, *ř*, *l*, на сречкотворните *r* и *l*, а също и на съгласните от палаталния ред. При представянето на гласните е пропусната характеристиката на дифтонгите от домашен и чужд произход (*ou*; *ai*, *ei*). Наред с основните правописни правила е включен и списък на т. нар. подобрани думи (*vzjeto-vaná slova*). Следващият дял – *Морфология* (стр. 20 – 135), е разделен на три части – *Имена* (стр. 20 – 86), *Глагол* (стр. 87 – 110) и *Неизменяеми думи* (стр. 11 – 134). Първата част започва с кратка характеристика на именните граматични категории (род, число, падеж, одушевеност) и също така кратко представяне

на падежната система с оглед терминологичното назоваване на нейните членове, в рамките на което се посочват цифровите и произхождащите от латински наименования на падежите, възприети в чешката граматична традиция, и техните съответствия, наложили се в българската граматична литература и използвани нататък в изложението. Следва характеристика на именните части на речта с оглед обособяващите се в техните рамки основни склонитбени типове.¹

Произтичащата от практическата насоченост на граматиката необходимост категорията падеж да се разгледа по достъпен начин в нейното формално и функционално единство обуславя използвания от авторката нетрадиционен подход, представящ чешкото склонение в две измерения – хоризонтално (по падежи) и вертикално (по склонитбени

типове). Хоризонталното представяне с помощта на таблици, в които последователно се привеждат формите на основните местоименни и адективни типове, и на субстантивните типове и подтипове за трите рода и двете числа на всеки падеж, се използва в редица учебници по чешки език за начинаещи чужденци.²

² Освен в посочените от авторката български учебници на Йозеф Хрон и Хана Гладкова в една или друга форма хоризонталното представяне по падежи се използва и в редица други учебници по чешки език за чужденци, напр. М. Šára, J. Šárová, A. Bytel, *Čeština pro cizince* (1969), O. Parolková, J. Nováková. *Czech for Foreigners* (1996), H. Confortiová, J. Svejnová, M. Čadská, *Učebnice češtiny pro výuku v zahraničí* (2003). Избраната от М. Младенова таблична форма е най-близо до тази в учебника на Йозеф Хрон, тъй като тя има и още едно практическо предимство, а именно това, че последователната линейна подредба на формите на отделните типове за съответния падеж съответства на структурата на именната синтагма (ср. *ten/náš – mladý / gančí – ráni / tuž / m.н.*). Вертикалното представяне по склонитбени типове, което от гледна точка на обучението по принцип е подходящо за носители на синтетичен език, а също и при обобщение на знанията при по-напреднали, е използвано в учебника на Л. Кроужилова, както и в „Учебник по чешки език“ (1975) на Маргарита Караангова, Соня Шимечкова и Милага Минчева.

¹ Разграничението между именно (субстантивно), адективно, местоименно и смесено склонение не се въвежда експлицитно, вероятно с цел да се избегне евентуално объркване, което би могло да се породи от факта, че нито едно от тях не е ограничено само в рамките на една част на речта.

Практическите му предимства, изтъкнати и използвани от авторката, са свързани с това, че прилагането му, от една страна, позволява да се открият съвпаденията в окончанията на отделните типове, което подпомага процеса на усвояването им, а от друга – дава възможност падежните форми да се представят паралелно с основните падежни функции. Във връзка с това всяка двойка таблици, показващи формите на основните склонитбени типове за седемте падежа на двете числа, е съпроводена от кратка функционална характеристика на представяния падеж и сравнително подробно описание на съответстващите му окончания, включващо и сведения за толерираните от книжовната норма вариантни окончания, носещи белег на разговорност. Традиционното за системните граматични описания представяне на склонението чрез образци на парадигмите и описание на основните склонитбени типове, авторката съчетава с функционално-семантичната характеристика на отделните части на речта, в рамките на

които те се обособяват. Характеристиката на основните субстантивни склонитбени типове започва с кратка обща информация относно последователността на разглеждането им. Отбелязва се също така принадлежността на субстантивираниите прилагателни към склонитбените типове на прилагателните имена и се коментира морфологичната адаптация на съществителните от чужд произход. Описанието на всеки тип, представен чрез образец на парадигмата му в единствено и множествено число, включва сведения а) за формалните и семантичните особености на принадлежащите към него съществителни, б) за вариантните окончания с характеристика на подтипове, при които се проявяват и за особеностите в склонението на някои групи съществителни (напр. на чуждите собствени имена, на нарицателните от латински и гръцки произход, на съществителните *pluralia tantum* и т.н.), в) за вокалните и консонантните морфонологични редувания. След описанието на основните склонитбени типове накратко се разглеждат несклоняемите

съществителни от трите рода.

В частта, посветена на прилагателните, след функционално-семантичната им характеристика се представят двата основни адективни склонителни типа, остатъците от именно склонение при т. нар. кратки прилагателни и смесеното склонение на притежателните прилагателни. Накрая погробно се разглежда степенуването.

Функционално-семантичният аспект от характеристиката на местоименията и числителните се осъществява в съпоставка с български, а склонителните типове се описват в рамките на отделните групи (разреди) местоимения и числителни, при които се проявяват.

Описанието на глагола започва с кратка обща характеристика, последвана от лаконично представяне на глаголните основи и на типовете и подтиповете спрежения, обособявани съответно спрямо сегашната и миналата основа. В рамките на това представяне не е спомената групата на т. нар. неправилни или изолирани глаголи, които не се отнасят към нито един от тези типове и подтипове. Преди да

пристъпни към разглеждане на глаголните категории авторката се спира накратко на семантичната класификация на глаголите.¹ Описанието на глаголните категории, разгледани в следния ред – лице, време, вид, наклонение, залог, съчетава функционално-семантичната им характеристика (последователно осъществявана в съпоставка с български) с характеристиката на изразяващите ги форми. Накрая се отделя внимание на неличните глаголни форми – инфинитив, деепричастие и отглаголно прилагателно. Миналото и спрагателното причастие са представени в рамките на категориите, в състава на които форми влизат. В частта, озаглавена *Неизменяеми думи*, най-напред се разглеждат наречията, които се характеризират с оглед словообразователната им съотносителност с другите пълнозначни части на речта и във връзка с преходите им към непълнозначните части на речта. Представят се основните видове наречия според изразяваното значение,

¹ Струва ни се, че тук не би било излишно да се посочат всички чешки модални глаголи с техните български съответствия.

като специално внимание се отделя на местоименните наречия. Изчерпателно се представя и степенуването на наречията в чешкия език. Предлозите се характеризират накратко във връзка с морфологичния строеж и произхода им, отбелязват се фонетично-акцентните им особености, след което се класифицират според падежа/падежите, с който/които се свързват, като се коментират и техните семантични специфики. Описанието на съюзите включва кратка формална характеристика и подробно представяне на видовете съчинителни и подчинителни съюзи, привеждани с техните български еквиваленти. Ценно с оглед практическата насоченост на изложението е и привеждането на българските съответствия при характеристиката на междуметията. Характеристиката на частиците се осъществява чрез функционално-семантична класификация, в рамките на която се обособяват модални, акцентни, модифициращи, утвърдителни и отрицателни, а също и повелителни частици. Третият дял – *Синтаксис*, също

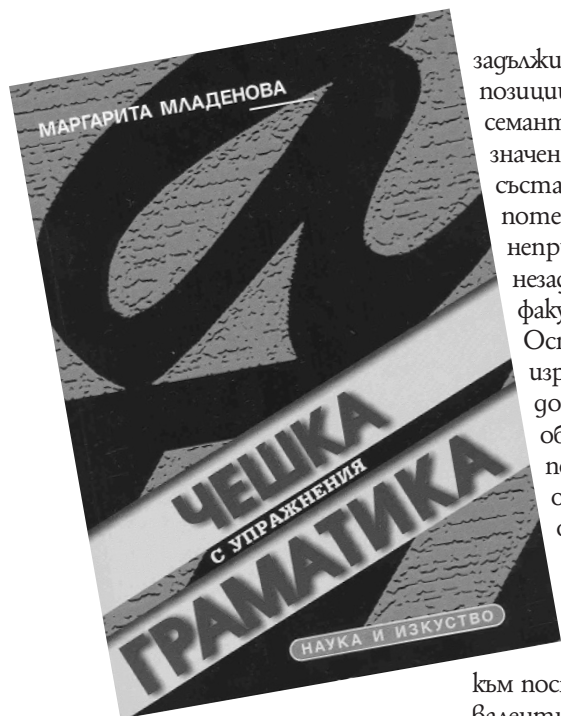
обхваща три части – *Синтаксис на простото изречение* (стр. 136 – 142), *Синтаксис на съюзното изречение* (стр. 173 – 180) и *Изразяване на някои типове значения* (стр. 180 – 192).

Изложението в първата част на този дял се дистанцира от класическото синтактично разграничение между главни и второстепенни части на изречението и се съобразява с постановките на валентната теория във версията ѝ, разработвана от М. Грeпeл и П. Карлик.¹

Съгласно тези постановки описанието на частите на изречението запoчва със сказуемото, характеризирано

¹ В чешката лингвистика бихме могли да говорим за няколко версии на валентната теория. Версията, разработена от Фр. Данеш и ръководения от него колектив, заляга в основата на синтактичния том на академичната граматика на чешкия език – *Mluvnice češtiny 3. Skladba* (1987). Ориентираният към широката публика вариант на своята версия П. Карлик и М. Грeпeл излагат в *Příruční mluvnice češtiny*, а академичната ѝ разработка – в университетските учебници *Skladba spisovné češtiny* (1886) и *Skladba češtiny* (1998). Те са автори и на помагалото *Skladba češtiny – svičení a výklad* (1999), в което постановките на валентната теория са адаптирани за целите на обучение по синтаксис в чешкото училище.

като „основа за съставянето на изречение“ (стр. 136).

Проследяват се основните типове сказуеми с оглед начина на изразяване на предикативните категории (лице, число, време, наклонение), след което се отбелязва семантично обусловената способност на сказуемото да създава изреченски структури, определяйки броя и начина на реализация на конституиращите ги синтактични позиции, респ. части на изречението. Разграничават се

завължителните синтактични позиции, които отразяват семантичните роли, заложиени в значението на сказуемото и съставляват неговия валентен потенциал, от непринадлежащите към него незазължителни (невалентни, факултативни) позиции. Останалите части на изречението (подлог, допълнение, обстоятелствено пояснение, сказуемно определение и определение) се разглеждат под общо подзаглавие „Валентни позиции“. Това решение не е съвсем коректно

към постановките на валентната теория, тъй като от една страна обстоятелственото пояснение не винаги има валентен характер, а от друга – определението, както посочва и самата авторка, „никога не се отнася към сказуемото, а винаги е член на по-голямата именна група“ (стр. 153), т. е. не представлява синтактична позиция, създавана от сказуемото и съответно не може да има валентен характер. Известни възражения буди и разглеждането на безподложните изречения в рамките на частта, посветена на подлога. По-логично би било, струва ни се,

разграничението между подложни и безподложни изречения и описанието на последните да бъде изведено в отделна, самостоятелна част или пък да се осъществи в частта, посветена на сказуемото. Посочените възражения не са от съществено значение, тъй като от гледна точка на практическата ориентация на граматиката по-важен е фактът, че в нея е отделено достатъчно място на онова, което създава на българина най-сериозни затруднения при овладяването на чешкия език, а именно – на надежните употреби, с които е свързана реализацията на отделните синтактични позиции. След характеристиката на частите на изречението авторката отделя внимание на словоредата и подробно разглежда видовете прости изречения, обособявани във връзка с комуникативните намерения на говорещото лице. В частта, посветена на сложното изречение, са представени и илюстрирани чрез подходящи примери основните типове сложни съчинени и сложни съставни изречения в чешкия език. Интересна и особено ценна не само в практически аспект е

последната част, в която се проследяват различията (асиметриите) между чешкия и българския език при изразяване на екзистенциалност и местоположение, както и средствата за изразяване на епистемична модалност в чешкия език. В тази част са систематично представени и основните изрази, съставляващи чешкия речев етикет. “Чешка граматика“ от Маргарита Младенова е първото у нас цялостно системно описание на съвременния чешки книжовен език с практическа насоченост и безспорно ще бъде от голяма полза за всички онези, които по една или друга причина са се заели с изучаването на този наистина нелесен език. Наред с това тя е и предизвикателство към българските езиковеди бохемисти, които, надяваме се, ще последват примера на авторката и ще разработят и други необходими пособия, ориентирани към практическото овладяване на чешкия език, или пък, провокирани от интересните контрастивни наблюдения в граматиката, ще предложат нови българско-чешки съпоставителни изследвания.

хроника

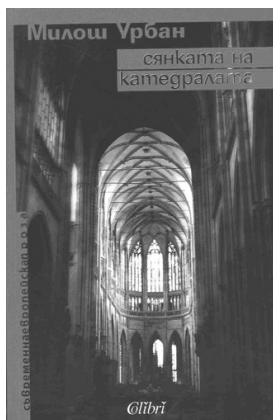
Трима съвременни чешки автори на български

Елена Илиева

На втори февруари в Чешкия център се състоя представянето на три книги, преведени от Анжелина Пенчева и публикувани от издателство „Колибри“. Книгите – разбира се, и трите от чешки автори – са съвременни и много различни една от друга. Беше се събрала многолюдна и пълна с интерес и любопитство публика – бохемисти, литератори, почитатели на новата чешка литература. Залата не успя да събере всички желаещи, така че на входа ѝ, както често се случва, надаваха ухо още доста гости. Водеща на събитието бе Маргарита Младенова, която правеше плавния преход

от една към друга книга и умело ръководеше реуването на участниците – рецензенти, четци, преводач и издател. Първа беше представена „Как вълците ме изядоха“ от Ирена Доускова. За нея говори Ани Бурова, която изясни не само защо оригиналното заглавие *Hrdý Budžes* е претърпяло такава промяна, но и още доста интересни моменти от книгата – своеобразен дневник на малката героиня, разказваща за живота си. Събитията се развиват по времето на т.нар.

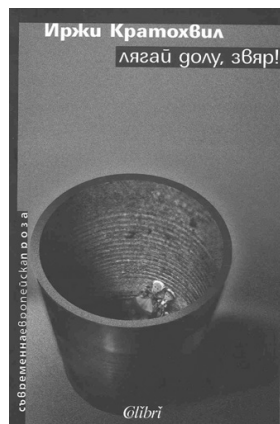

нормализация и са някак смекчени през детския поглед, но и показани в цялата им абсурдност. Освен романа „Как вълците ме изядоха“ книгата съдържа и сборника с разкази „Извратеният“, чийто превод е на Владимир Пенчев. Действието в тях е се развива в периода след 1989 г., а проблемите вече са породени от новата ситуация, новия начин на живот, но и от личните несъвършенства на героите.

Втората книга – на Милош Урбан – бе представена от Огнян Ковачев. Нейното заглавие „Сянката на катедралата“ препраща към едно друго заглавие – на популярна чешка песен. На чешкоговорящите младият автор е познат и с други свои произведения, но определено скандалната му слава допълнително спомага за любопитството към романите му. Книгата е невероятна смесица от готически елементи, любовна история, ужасяващи престъпления, ексцентрични личности и какво ли още не. Оказа се, че авторът е успял доста да затрудни преводачката с използваните от него цитати от „Божествена комедия“ на Данте, но както винаги в тази професия нужните решения се намират и гумите зазвучават на съответния език.

За третата книга „Лягай долу, звяр“ от Иржи Кратохвил разказа самата преводачка – Анжелина Пенчева. Тук странностите определено са най-много, призивкителството за четящия – най-голямо, но и материал за

сериозен размисъл също не липсва.

След представянето на книгите – с изключение на последната, поради напредналото време – бяха прочетени избрани от преводачката откъси, които успешно илюстрираха достоинства на всяка от тях и искрено забавляваха публиката. Най-бурни реакции предизвика четенето на главата „Как изровихме партизанин“ от книгата на Ирена Доускова. Вълни от смях, предизвикани от неподправения, наглед наивен хумор, често заливаха гостите на събитието, докато Милош Урбан привнесе загадъчност със странностите на героите си.

Последвалият коктейл, където всички можеха да обсъдят впечатленията си с преводачите и рецензентите, беше добър завършек на приятната литературна вечер. Друг бонус беше импровизираният книжарски „щанд“, на който освен представените същата вечер нови издания се предлагаха и всички други чешки книги, публикувани от издателство „Колибри“.

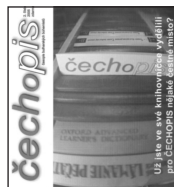

За **ЇЕСНОPIS**

Михаела Кузмова

Когато преди около година лекторката по чешки език в Софийския университет Ева Коваржова ми разказваше за това как заедно със студентите бохемисти са решили да издават списание на чешки език, си помислих, че това е една наистина чудесна идея, но в типичния си негативистичен стил се съмнявах в нейното осъществяване. Очевидно обаче бях подценила както упоритостта на Ева, така и ентузиазма на най-младите софийски бохемисти, защото в библиотеката ми има вече три книжки на списанието, което по предложение на студентката Снежина Джангозова се нарича **ЇЕСНОPIS** и според първоначалния замисъл се списва изцяло на чешки език. В тези скромни по обем, но чудесно оформени книжки с цветни корици са намерили място разнообразни и увлекателни четива – есета, пътеписи, преводи, анкети, отзиви за актуални прояви. Написани като домашни работи или специално за списанието, те разкриват не само усърдието, но и удоволствието, с което авторите им изучават чешки език, убеждават ни, че дори и най-тривиалната тема може да

презвизика забавни, провокативни или неочаквано задълбочени разсъждения, вълнат ни в неповторимата атмосфера на летните школи по чешки език, правят ни съпричастни с вълненията, съпътстващи първия непосредствен досег с Чехия и чехите, представят ни популярни лица от чешкото кино и чешката музика. В издаването на **ЇЕСНОPIS** студентите участват не само като автори, те също така създават атрактивния му графичен облик, неговата електронна версия, ангажират се с осигуряването на финансиране и предпечатната му подготовка. Появата на **ЇЕСНОPIS** е важно и радостно събитие за българската бохемистична общност, и то не само поради факта, че нареждайки се до изданията на Бохемия клуб, разширява пространствата на чешко-българския диалог. **ЇЕСНОPIS** е начинание, чийто успех трябва да бъде отбелязан най-вече защото свидетелства за желанието на студентите да бъдат дейни участници в този диалог, а не просто негови отегчени наблюдатели.

НОМО ВОНЕМИС

1/2006

Съставител на броя

Десислава Драгнева

Редактори на броя:

Ани Бурова

Славея Димитрова

Художник на корицата

Красимир Апостолов

Печат Вулкан⁴

Бохемия клуб

Издателство

Стигмати